

HRVATSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO

ODSJEK ZA FILOZOFIJU
FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U SPLITU

S i m p o z i j

XIII. MEDITERANSKI KORIJENI FILOZOFIJE

*Čovjek je mjera svih stvari –
Protagora, uz 2500. obljetnicu rođenja*

Split, Hrvatska, 4.–6. travnja 2019.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Poljana kraljice Jelene 1/III

S y m p o s i u m

XIII MEDITERRANEAN ROOTS OF PHILOSOPHY

*Man is the measure of all things –
Protagoras, on the 2500th anniversary of his birth*

Split, Croatia, April 4–6, 2019

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split
Poljana kraljice Jelene 1/III

Organizatori

Hrvatsko filozofsko društvo
Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu

Organizacijski odbor

prof. dr. sc. Mislav Kukoč, predsjednik
Anita Lunić, mag. phil., tajnica
Mira Matijević, poslovna voditeljica
prof. dr. sc. Jasna Jeličić-Radonić
prof. dr. sc. Dunja Jutronić
prof. dr. sc. Luka Tomašević
izv. prof. dr. sc. Borislav Dadić
izv. prof. dr. sc. Hrvoje Relja
doc. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš
doc. dr. sc. Bruno Ćurko
Josip Guć, mag. phil.
Antonio Kovačević, mag. phil.
Marko Delić, univ. bacc. phil.

Simpozij se organizira uz potporu

Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu
Sveučilišta u Splitu
Poglavarstva grada Splita
Turističke zajednice grada Splita
Splitsko-dalmatinske županije

Sadržaj / Contents

<i>Mislav Kukoč, Uvod: XIII. Mediteranski korijeni filozofije.</i>	
<i>Čovjek je mjera svih stvari – Protagora, uz 2500. obljetnicu rođenja / Introduction: XIII Mediterranean Roots of Philosophy.</i>	
<i>Man is the measure of all things – Protagoras, on the 2500th anniversary of his birth . . . . .</i>	5
<i>Program simpozija / Programme of the Symposium . . . . .</i>	11
<i>Sažeci izlaganja / Paper Abstracts . . . . .</i>	21
<i>Adresar sudionika / Addresses of the Participants . . . . .</i>	89

Uvod

Mislav Kukoč

Predsjednik Organizacijskog odbora simpozija

XIII. MEDITERANSKI KORIJENI FILOZOFIJE

**Čovjek je mjera svih stvari –
Protagora, uz 2500. obljetnicu rođenja**

Hrvatsko filozofsko društvo i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu organiziraju međunarodni filozofski i interdisciplinarni simpozij *XIII. Mediteranski korijeni filozofije*, koji se održava od 4. do 6. travnja 2019. godine u dvorani Filozofskog fakulteta u Splitu, smještenoj na pročelju Peristila, u središtu veličanstvene Dioklecijanove palače, spomenika nulte kategorije svjetske kulturne baštine pod zaštitom UNESCO-a, što kao ogledni primjerak mediteranske kulturne baštine savršeno korespondira s duhom i svrhom simpozija.

Mediteran je kolijevka zapadnoeuropeiske filozofije i znanosti koja, zajedno s takoder mediteranskim naslijedom hebrejsko-kršćanske religijske tradicije udara temelje zapadnoeuropeiske kulture i civilizacije. Zapadna filozofija i znanost započinju svoj povijesni razvoj početkom 6. stoljeća pr. Kr. na istočnoj obali Mediterana, u maloazijskim grčkim kolonijama Miletu i Efezu te obližnjim otocima, potom se širi do Eleje i Sicilije, da bi svoj vrhunac postigla u Ateni, jednom od središta antičkog Mediterana. Daljnji razvoj antičke filozofije, od helenizma do srednjovjekovne epohe, preko novih središta filozofske misli Aleksandrije, Antiohije, Kartage i Rima, također je sudbinski vezan za Mediteran. Stvaranje, sukobljavanje i međusobno prožimanje mediteranskih kultura, specifični mediteranski multikulturalizam dao je bitno obilježje dalnjem razvoju filozofije Zapada. Grčka i rimska antika, helenističko-rimsko naslijede, Bizant, orijentalne arapske tradicije, uz pečat nove islamske religije stupaju se u islamsko-arapsku srednjovjekovnu filozofiju, kulturu i civilizaciju. Bizantinci su grčku filozofiju prenijeli Arapima, a oni, posredstvom križarskih ratova, preko svojih vodećih filozofa, Avicene, Averroesa, Ibn Halduna, vratili Europi u njoj već zaboravljeno naslijede Aristotelove filozofije.

To su samo neke od početnih prenosa i mogućih naputaka za tematiziranje sadržaja simpozija *Mediteranski korijeni filozofije*. Dakako, ne i jedini. Sljedeći aspekt koji ulazi u tematski okvir simpozija odnosi se na utemeljenje hrvatske filozofije, koja se, kako u svojim početcima, tako i u najssajnijim vrhuncima, korijeni u mediteranskom dijelu svojega višeregionalnoga kulturnog identiteta. Počam od Hermana Dalmatina, preko Marka Marulića, pa do Matije Vlačića Ilirika, Frane Petrića i Ruđera Boškovića, da spomenemo samo najznamenitija imena.

Treći sklop što ulazi u okvir teme simpozija odnosi se na filozofsko, ali i interdisciplinarno promišljanje specifičnosti mediteranskog multikulturalnog prostora koji je iznjedrio aktualne međucivilizacijske napetosti koje prijet globalnim sukobom civilizacija, ali otvaraju i mogućnosti dijaloga i pomirenja. S tim u svezi otvaraju se pitanja koja se, među ostalim, promišljaju na simpoziju:

- Utječu li mediteranski korijeni filozofije na nastanak i razvoj suvremene filozofije Mediterana?
- Filozofsko promišljanje mediteranskog multikulturalizma
- Poticaji mediteranske filozofije za utemeljenje globalnog ethosa kao prepostavke međucivilizacijskog dijaloga
- Filozofija Mediterana kao globalizacijska paradigm

Ove se godine navršava 2500 godina od rođenja poznatog predsokratovskog filozofa, sofista *Protagore iz Abdere*, koji je svojom mišju da je »čovjek mjerilo svih stvari, onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu«, inauguirao novo antropološko razdoblje grčke filozofije te, uz Sokrata, izveo filozofiju iz ezoteričkih ekspertnih škola na agoru – strastveno tlo javnosti. Sofistički pokret što ga je poveo Protagora pamti se po lošim učincima, poput demagogije te površnog i voluntarističkog relativizma, ali i po progresivnom doprinosu kojim je zaslužio aureolu antičkog prosvjetiteljstva i obrazovanja za demokratsko građanstvo. Uz prethodno navedene tradicionalne teme *Mediteranskih korijena filozofije*, vjerujemo da će i obljetnička posveta ovogodišnjeg simpozija Protagorinu antropocentrizmu inspirirati sudionike simpozija da se u svojim prilozima, među ostalim, usmijere i na pitanja mediteranskog antičkog i renesansnog te suvremenog multikulturalnog humanizma, što je bila opća tema posljednjeg Svjetskog filozofskog kongresa koji se, pod naslovom »Učiti se biti čovjek«, održao u Pekingu u kolovozu 2018. godine.

Nastavljujući tradiciju promoviranja novih izdanja tematski vezanih uz *Mediteranske korijene filozofije*, na simpoziju će ove godine biti predstavljeno nekoliko monografija. Riječ je o zborniku radova *Kosmopolitische Demokratie* u izdanju Nomosa (Baden-Baden, 2018.), koji su uredili Henning Ottmann i Pavo Barišić, zatim o zbirci poezije *Osjećaj ljepote, život razuma. Ivanu Kožariću, kiparu, anti-kiparu* (Sisak, 2018.) Nikole Tadića te o djelima publikacijama u izdanju Eidosa: *Traktat o izvjesnosti* (Zenica, 2018.) Miodraga Živanovića i *Etika* (Zenica, 2019.) Asima Mujkića i Jasminke Babić Avdispahić.

Drugog dana simpozija održat će se *hommage* Željku Škuljeviću (1953. – 2019.), filozofu iz Zenice, autoru niza filozofskih, eseističkih i pjesničkih djela, dobrom prijatelju i čestom gostu *Mediteranskih korijena filozofije*. Svojim nas je istraživanjima antičke grčke misli, jednog od stožera filozofske misli Mediterana, obogatio i zadužio. Ovim *hommageom* odat ćemo priznanje njegovu filozofskom zanosu i predstaviti fragmente njegova posljednjeg, još neobjavljenog djela.

Kada tomu pribrojimo da su tematski blokovi s prethodnih simpozija objavljeni u časopisima *Filozofska istraživanja* br. 107, 116, 137 i 146 te *Metodički ogledi* br. 33 i 34, kao i u opsežnim zbornicima *Filozofija Mediterana* (HFD, Zagreb, 2009.) i *Mediteranski korijeni filozofije* (HFD-FFST, Zagreb–Split, 2016.), onda to neprijeporno potvrđuje dojam da *Mediteranski korijeni filozofije* ostavljaju zamjetan materijalni i duhovni trag u mediterranskom duhovnom prostoru.

Introduction

Mislav Kukoč

President of the Organization Committee of the Symposium

XIII MEDITERRANEAN ROOTS OF PHILOSOPHY

*Man is the measure of all things –
Protagoras, on the 2500th anniversary of his birth*

The Croatian Philosophical Society and the Department of Philosophy at the Faculty of Humanities and Social Science, University of Split are organizing the international and interdisciplinary symposium *XIII Mediterranean Roots of Philosophy*, which will take place from April 4 to April 6, 2019 in the conference hall of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Split, situated in the front of Peristil, in the center of the magnificent Diocletian's palace, a zero category monument of the global cultural heritage under the patronage of UNESCO which, as a representative piece of Mediterranean cultural heritage, suits the spirit and the purpose of the symposium perfectly.

The Mediterranean is the cradle of western philosophy and science which, together with the Mediterranean heritage of Hebrew-Christian religious tradition sets the foundations of Western European culture and civilization. Western philosophy and science begin their historical development at the start of 6th century BC on the eastern shores of the Mediterranean sea, specifically in Asia Minor, in the Greek colonies of Miletus and Ephesus and surrounding islands; it then spreads to Elea and Sicily and reaches its peak in Athens, one of the centers of ancient Mediterranean. Later development of ancient philosophy, from Hellenism to the medieval epoch, through new intellectual centers of Alexandria, Antioch, Carthage and Rome is also crucially related to the Mediterranean. Creation, conflict and mutual permeation of Mediterranean cultures, a distinctive Mediterranean multiculturalism gave an essential mark to the future growth of philosophy in the West. Ancient Greece and Rome, the Hellenistic-Roman heritage, Byzantine world, Oriental Arabic traditions with the mark of the new re-

ligion of Islam all blend into Muslim Arabic medieval philosophy, culture and civilization. The Byzantines introduced the Arabs to Greek philosophy, and they, through the mediation of the Crusades and the work of its leading philosophers Avicenna, Averroes and Ibn Haldun returned the forgotten legacy of Aristotelian philosophy back to Europe.

Those are only some of the initial premises and possible suggestions for the topics of the symposium *Mediterranean Roots of Philosophy*; not the only ones, of course. The next aspect relevant to the topics of the symposium refers to the foundation of Croatian philosophy which, both in its beginnings and on its zenith, has its roots in the Mediterranean part of its multiregional cultural identity. Starting with Hermann of Dalmatia, continuing through Marko Marulić and Matija Vlačić Ilirik (Matthias Flacius Illyricus), Frane Petrić (Franciscus Patricius) and Ruder Bošković (Roger Joseph Boscovich), to mention only the most significant figures.

A third set of themes congenial to the idea of this symposium relates to the philosophical and interdisciplinary reflection of the peculiarities of the Mediterranean multicultural space which gave birth to the current intercivilizational tensions threatening to escalate into the clash of civilizations, but also open the possibility of dialogue and reconciliation. That situation naturally suggests the following set of questions discussed at the symposium:

- Do the Mediterranean roots of philosophy influence the origin and development of the contemporary philosophy of the Mediterranean?
- Philosophical reflection of the Mediterranean multiculturalism
- Incentives of the Mediterranean philosophy for the establishment of global ethos as a prerequisite of intercivilizational dialogue
- Philosophy of the Mediterranean as a globalization paradigm

This year, according to relatively reliable sources, we mark 2500 years since the birth of Protagoras of Abdera, the famous pre-Socratic philosopher, who inaugurated a new anthropological period of Greek philosophy with his most famous statement: “Man is the measure of all things: of the things that are, that they are, of the things that are not, that they are not.” Protagoras and Socrates led philosophy out of esoteric expert groups to the agora – the passionate public sphere. The Sophistic movement that Protagoras led is remembered for its detrimental effects, such as demagogic, and its superficial and voluntaristic relativism, but also for its progressive contribution to ancient enlightenment and education for democratic citizenship.

In addition to the above-listed traditional topics on the Mediterranean roots of philosophy, we believe that the dedication of this year's symposium to Protagoras' anthropocentrism will inspire participants to include in their contributions, among other things, the issues of Mediterranean antiquity and Renaissance as well as modern multicultural humanism, which was a general theme of the latest XXIV World Congress of Philosophy, under the title "Learning To Be Human", held in Beijing in August 2018.

Continuing with the tradition of promoting newly-published works thematically related to the *Mediterranean Roots of Philosophy*, this year the symposium will introduce the public to several monographs. These include a collection of works *Kosmopolitische Demokratie* published by Nomos (Baden-Baden, 2018) and edited by Henning Ottman and Pavo Barišić, then Nikola Tadić's collection of poetry *Osjećaj ljepote, život razuma. Ivanu Kožariću, kiparu, anti-kiparu* (Sisak, 2018), and two publications published by Eidos: Miodrag Živanović's *Traktat o izvjesnosti* (Zenica, 2018) and Asim Mujkić's and Jasmina Babić Avdispahić's *Etika* (Zenica, 2019).

On the second day of the symposium an *hommage* will be done to Željko Škuljević (1953–2019), a philosopher from Zenica, an author of a series of philosophical, essayist and poetry works, a good friend and a frequent guest of the *Mediterranean Roots of Philosophy*. With his research of ancient Greek thought, one of the pivots of Mediterranean philosophical thought, he has enriched and indebted us. With this *hommage*, we will acknowledge his philosophical fervour and present the fragments of his last, unpublished work.

When we add that thematic sections from the past symposia have been published in journals *Filozofska istraživanja* (no. 107, 116 and 137), *Metodički ogledi* (no. 33 and 34), as well as in voluminous proceedings named *Filozofija Mediterana (Philosophy of the Mediterranean)* published by the Croatian Philosophical Society in Zagreb in 2009 and *Mediteranski korjeni filozofije (Mediterranean Roots of Philosophy)* published in Split and Zagreb in 2016 in the edition of the Croatian Philosophical Society and the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, it is clear, then, that the *Mediterranean Roots of Philosophy* symposium has had a notable material and spiritual influence in the Mediterranean cultural area.

PROGRAM SIMPOZIJA /
PROGRAMME OF THE SYMPOSIUM

Četvrtak, 4. travnja 2019. / Thursday, April 4, 2019

9.00–9.30 *Otvaranje skupa i pozdravne riječi /
Opening ceremony and welcoming speeches*

Mislav Kukoč, predsjednik Organizacijskog odbora simpozija / President of the Organization Committee of the Symposium

Tomislav Krznar, predsjednik Hrvatskog filozofskog društva / President of the Croatian Philosophical Society

Tonći Kokić, pročelnik Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu / Head of the Department of Philosophy, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split

Gordan Matas, prodekan Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu / Vice Dean of the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split

Dragan Ljutić, rektor Sveučilišta u Splitu / Rector of the University of Split

Andro Krstulović Opara, gradonačelnik Splita / Mayor of Split

Blaženko Boban, župan Splitsko-dalmatinske županije / County Prefect of the Split-Dalmatia County

- 9.30–9.45 **Pavo Barišić** (Hrvatska/Croatia): Perspektive istine u Protagorinu nauku / Perspectives of Truth in Protagoras' Teaching
- 9.45–10.00 **Daniel Bučan** (Hrvatska/Croatia): Prisjećanje na Protagoru / Remembering Protagoras
- 10.00–10.15 **Zoran Dimić** (Srbija/Serbia): Protagora – tamni branitelj argumentacije / Protagoras – the Dark Agent of Argumentation
- 10.15–10.30 **Marija Petrović** (Srbija/Serbia): Protagorino shvaćanje moralnosti / Protagoras' Notion of Morality

10.30–11.00 *Rasprava / Discussion*

11.00–11.15 *Stanka za kavu / Coffee break*

11.15–11.30 **Bojan Blagojević** (Srbija/Serbia): *Ad hominem* kao Platonov hommage Protagori / *Ad hominem* as Plato's hommage to Protagoras

11.30–11.45 **Ivo Džinić** (Hrvatska/Croatia): Platonova i Aristotelova kritička interpretacija *homo mensura* teze / Plato's and Aristotle's Critical Interpretation of the *homo mensura* Thesis

11.45–12.00 **Erik Brezovec** (Hrvatska/Croatia): Tragovi Protagorine antropocentričnosti u ranijim radovima Karla Marxa s posebnim osvrtom na Marxov pristup religiji / Traces of Protagorean Anthropocentrism in the Early Work of Karl Marx with Special Focus on Marx's Approach to Religion

12.00–12.15 **Josip Guć** (Hrvatska/Croatia): Antropomorfizam danas: sudbina Protagorina impulsa / Anthropomorphism Now: the Destiny of Protagoras' Impulse

12.15–12.45 *Rasprava / Discussion*

12.45–14.30 *Stanka za ručak / Lunch break*

14.30–14.45 **Tamara Plećaš** (Srbija/Serbia): Epiktet vs. prva generacija sofista / Epictetus vs. the First Generation of Sophists

14.45–15.00 **Stjepan Ljudevit Marušić** (Hrvatska/Croatia): Moderno vrednovanje Protagorine filozofije: relativizam ili racionalizam? / A Modern Evaluation of the Philosophy of Protagoras: Relativism or Rationalism?

15.00–15.15 **Astrit Salihu** (Kosovo/Kosovo): Sofistika i postmoderna – sofističke reminiscencije / Sophistry and Postmodernity – Sophistic Reminiscence

15.15–15.45 *Rasprava / Discussion*

15.45–18.00 *Razgledavanje Splita / Sightseeing of Split*

18.00–19.30 *Predstavljanje knjiga / Presentation of publications*

- **Henning Ottmann & Pavo Barišić** (ur.), *Kosmopolitische Demokratie*, Nomos, Baden-Baden, 2018.
Predstavljači / Presenters: **Mislav Kukoč & Pavo Barišić**
- **Nikola Tadić**, *Osjećaj ljepote, život razuma. Ivanu Kožariću, kiparu, anti-kiparu*, Sisak, 2018.
Predstavljači / Presenters: **Mislav Kukoč & Nikola Tadić**
- Projekt *Eidos*, Zenica, Bosna i Hercegovina
Predstavljači / Presenters: **Spahija Kozlić & Dževad Drino**
- **Miodrag Živanović**, *Traktat o izvjesnosti*, Eidos, Zenica, 2018.
Predstavljači / Presenters: **Spahija Kozlić, Aras Borić & Miodrag Živanović**
- **Asim Mujkić & Jasmina Babić Avdispahić**, *Etika*, Eidos, Zenica, 2019.
Predstavljači / Presenters: **Spahija Kozlić & Asim Mujkić**

Petak, 5. travnja 2019. / Friday, April 5, 2019

- 9.00–9.15 **Mislav Ježić** (Hrvatska/Croatia): Što je zajedničko Bhagavadgīti i katedrali sv. Duje? / What Do the Bhagavadgītā and the Split Cathedral Have in Common?
- 9.15–9.30 **Dževad Zečić** (Bosna i Hercegovina/Bosnia and Herzegovina): Kozmološko učenje Ikhwan al-Safa / The Cosmological Teaching of the Ikhwan al-Safa
- 9.30–9.45 **Jelena Mijić** (Srbija/Serbia): Sokratovska intuicija i problem znanja / Socratic Intuition and the Problem of Knowledge
- 9.45–10.00 **Slobodan Stamatović** (Hrvatska/Croatia): Čemu filozofija? Pogled u antiku / Why Philosophy? A Look into Antiquity
- 10.00–10.30 *Rasprava / Discussion*
- 10.30–10.45 *Stanka za kavu / Coffee break*
- 10.45–11.00 **Ivan Bodrožić** (Hrvatska/Croatia): Broj kao mjera svega prema sv. Augustinu / St. Augustine's Thought on the Number as the Measure of All Things
- 11.00–11.15 **Krešimir Ćvrljak** (Hrvatska/Croatia): Kapitalan doprinos hrvatskoga nefilozofskog autora europskoj filozofskoj baštini: Ivan Stojković (1390.–1443.) / A Capital Contribution of a Croatian Non-Philosophical Author to European Philosophical Heritage: Card. Ivan Stojković Ragusan (1390–1443)
- 11.15–11.30 **Jelena Pavličić** (Srbija/Serbia): Motivacija antičkog skepticizma i njegovo oživljavanje u 16. stoljeću / The Motivation of Greek Skepticism and Its Resurgence in the 16th Century
- 11.30–11.45 **Ivan Peović** (Hrvatska/Croatia): Rimska pravna praksa kao osnova za teoriju slobode / Roman Law Practice as a Basis for Theory of Liberty
- 11.45–12.15 *Rasprava / Discussion*
- 12.15–12.30 *Stanka za kavu / Coffee break*

- 12.30–12.45 **Bruno Ćurko** (Hrvatska/Croatia): Sofisti i kritičko mišljenje / Sophists and Critical Thinking
- 12.45–13.00 **Ivan Bekavac Basić** (Hrvatska/Croatia): *Ántrōpos métron hapántōn i fake news* / *Ántrōpos métron hapántōn and Fake News*
- 13.00–13.15 **Ivana Greguric, Nenad Vertovšek** (Hrvatska/Croatia): Ljudsko biće i ethos budućnosti / The Human Being and Future Ethic
- 13.15–13.45 *Rasprava / Discussion*
- 13.45–15.30 *Stanka za ručak / Lunch break*
- 15.30–15.45 **Tomislav Zelić** (Hrvatska/Croatia): Što bijaše mediteranizam? Teoretski i metodološki aspekti / What is Mediterraneanism? Theoretical and Methodological Aspects
- 15.45–16.00 **Marko Marina** (Hrvatska/Croatia): Zašto ovaj Novi zavjet: proces odabira kanona / Why This New Testament: the Process of Canonisation
- 16.00–16.15 **Zrinka Podhraški Čizmek** (Hrvatska/Croatia): Meditanski korijeni hodočašća / The Mediterranean Roots of Pilgrimages
- 16.15–16.30 **Denis Karanušić** (Hrvatska/Croatia): Descartesov humanizam: *inter Deum et perfectionem hominis?* / Descartes' Humanism: *inter Deum et perfectionem hominis?*
- 16.30–17.00 *Rasprava / Discussion*
- 17.00–17.15 *Stanka za kavu / Coffee break*
- 17.15–17.30 **Marita Brčić Kuljiš** (Hrvatska/Croatia): Jesu li anti-imigrantske stranke kompatibilne s načelima liberalne demokracije? Analiza jednog slučaja – Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) / Are the Anti-Immigrant Parties Compatible with the Principles of Liberal Democracy? Freedom Party (FPÖ) – Case Study

- 17.30–17.45 **Ana Jerković** (Hrvatska/Croatia): Kozmopolit kao multi-kulturalni humanist i globalni aktivist / Cosmopolitan as a Multicultural Humanist and Global Activist
- 17.45–18.00 **Ana Jeličić** (Hrvatska/Croatia): Granice međuljudske komunikacije u digitalnom dobu / The Boundaries of Interpersonal Communication in the Digital Age
- 18.00–18.15 **Siniša Matić** (Hrvatska/Croatia): Paradoks suda – prikaz jednog gimnazijskog domaćeg rada / The Paradox of the Court – A Presentation of a High School Homework
- 18.15–18.45 *Rasprava / Discussion*
- 18.45–19.00 *Stanka / Break*
- 19.00–20.00 *Hommage Željku Škuljeviću / Hommage to Željko Škuljević*
O sofistima i heterama / On Sophists and Hetairai
Sudionici / Participants: **Spahija Kozlić, Miodrag Živanović, Dževad Drino, Aras Borić, Mislav Kukoč**

Subota, 6. travnja 2019. / Saturday, April 6, 2019

- 9.30–9.45 **Andelija Milić** (Serbia/Srbija): That Which Can Be Measured in the *Measure of All Things* / Ono što se može mjeriti u *mjeri svih stvari*
- 9.45–10.00 **Anita Lunić** (Croatia/Hrvatska): Protagoras' Moral Relativism / Protagorin moralni relativizam
- 10.00–10.15 **Takashi Oki** (Japan/Japan): The Necessitarian Argument in *Metaphysics* E3 / Nesesarijanistički argument u *Metafizici* E3
- 10.15–10.45 *Rasprava / Discussion*
- 10.45–11.00 *Stanka za kavu / Coffee break*
- 11.00–11.15 **Zlatko Juras** (Hrvatska/Croatia): Gravitacija u Boškovića / Boscovich's Gravitation
- 11.15–11.30 **Jevgenij Paščenko** (Hrvatska/Croatia): Čovjek iz Hrvatske u ruskom zarobljeništvu 1914.–1918. / A Man from Croatia in Russian Captivity from 1914 to 1918
- 11.30–11.45 **Enis Zebić** (Hrvatska/Croatia): Od optimizma do rezignacije. Skica geneze intelektualne pozicije Mirka Kusa Nikolajeva / From Optimism to Resignation. A Sketch of the Genesis of the Intellectual Position of Mirko Kus Nikolajev
- 11.45–12.00 **Ivan Jarnjak** (Hrvatska/Croatia): Beat hotel u Dubrovniku: Goli ručak na Mediteranu / Beat Hotel in Dubrovnik: Naked Lunch on the Mediterranean
- 12.00–12.30 *Rasprava / Discussion*
- 12.30 *Zatvaranje simpozija / Closing ceremony*

SAŽECI IZLAGANJA /
PAPER ABSTRACTS

PAVO BARIŠIĆ

*Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska /
Institute of Philosophy, Zagreb, Croatia*

Perspektive istine u Protagorinu nauku

Znameniti Periklov prijatelj i zacijelo najslavniji sofist, *Protagora iz Abdere*, spominje se u povijesti filozofije ponajviše po zaslugama za dva značajna uvida – naučavanju o čovjeku kao mjeri svih stvari i mitu o postanku kulture i države. Uz to se poglavito razmatraju i podvrgavaju kritici njegove postavke o istini. Neizostavna je u tom sklopu Platonova kritika spoznajnoga skepticizma i sofističkoga relativizma sa stajališta jedne i apsolutne istine. Antropocentričnom perspektivizmu suprotstavlja se teocentrična istina.

No u svjetlu suvremenih rasprava o pluriperspektivizmu i najnovijim prijeporima o spoznatljivosti istine, koji su potaknuti i donekle zasjenjeni polemikama o lažnim vijestima – *fake news*, ponovno se otvara potreba posezanja za vrelima promišljanja filozofa kojemu se pripisuje prvo autorstvo knjige znakovita naslova – *Aletheia*. Čini se vrijednim danas, u doba koje se sve češće naziva post-činjeničnim, u doba koje teži nadići ili prekoračiti istinu – *post-truth age*, ponovno razmotriti što nam o istini poručuje mislitelj koji je »prvi rekao i to da o svakoj stvari postoje dvije međusobno suprotne tvrdnje« te je »u svojim dijalozima to i primijenio« (Diogen. Laert. IX, 51).

U predavanju razmatram pitanje kako je moguće spoznati istinu ako se za njezino mjerilo postavi perspektiva svakoga čovjeka, ono što se kome pričinja. Što je s činjenicama, kakvu ulogu one imaju u razrješenju dvojbi o istinitosti? Je li pluriperspektivizam jedan vid spoznajnoga relativizma istine? Može li se uopće dospjeti do istine ako se prihvati oprečnost mnijenja i legitimnost njihova govora? Kako je održiva »jedinstvenost« i »apsolutnost« istine pokraj mnoštva mnijenja i perspektiva? Naposljetku, može li se o istini *demokratski* pregovarati i dogovarati s različitim stajališta i motrišta?

Perspectives of Truth in Protagoras' Teaching

The notable friend of Pericles and certainly the most famous sophist, *Protagoras of Abdera*, is mentioned in the history of philosophy mostly by merit for two significant insights – teaching about man as the measure of all things and the myth about the genealogy of culture and the state. In addition, his statements on truth are also in a high degree considered and exposed to criticism. In this context, Plato's critique of cognitive scepticism and sophistic relativism from the standpoint of one and absolute truth is indispensable. Anthropocentric perspectivism is opposed to the theocentric truth.

However, in the light of contemporary debates on pluri-perspectivism and the recent controversies about the comprehensibility of truth, which are nowadays roused and somehow overshadowed by the controversy about *fake news*, the need to reach for sources of thinking of the philosopher to whom we attribute the first authorship of the book with a significant title *Aletheia* arises once again. It seems worthwhile nowadays, in a time increasingly referred to as post-factual, in an age that tends to overcome or go beyond the truth – the *post-truth age*, to reconsider what the thinker who “first said that there are two mutually contradictory claims about each thing”, and that “applied it in his dialogues” (Diogen. Laert. IX, 51) has to say.

This lecture reckons the question, how it is possible to know the truth if its measure would be every man's perspective, what it is to whom it is. What about the facts, what role do they have in solving the doubt about the truth? Is pluri-perspectivism a form of cognitive relativism of truth? Can the truth come to fruition if the opposition of opinions and the legitimacy of their discourse are accepted? If one accepts the existence of a multitude of opinions and different perspectives of truth, what then is the “one” and the “absolute” truth? Is the unity of truth sustainable in front of a multitude of opinions? Finally, can the truth be democratically negotiated and deliberated from the different points of view?

IVAN BEKAVAC BASIĆ

Zagreb, Hrvatska /

Zagreb, Croatia

Ántrōpos métron hapántōn i fake news

Suvremeno svjetsko društvo, a time i europsko i hrvatsko, preplavljeno je »lažnim vijestima«. O toj činjenici raspravljaju suvremeni filozofi i pišu se knjige. Svakodnevno su i tema novinara, različitih analitičara i posebno stranačkih manipulacija. Želi se stvoriti dojam da je to samo odlika suvremenog društva. No povijest pisane riječi na takve pojave upućuje od starine. Autor u ovom izlaganju polazi od sofista Protagore (5. st. pr. Kr.) i njegove zabilježene izjave da je »čovjek mjera svih stvari« pa do današnjih »lažnih vijesti«. U izlaganju se želi pokazati da nam se činjenice (*facta*) i tumačenje (*interpretatio*) činjenica nadaju. Ispitujući odnos između činjenica i njihove interpretacije autor će pokušati osvijetliti spoznajnoteorijska pitanja koja neprestano prate filozofsku raspravu i u žarište uvijeke vraćaju pitanje o istini.

Ántrōpos métron hapántōn and Fake News

The modern world society, and thus European and Croatian society, is flooded with “fake news”. This fact is discussed by contemporary philosophers, and books are written on this subject. This is an everyday topic of journalists, various analysts and especially political party manipulations. The goal is to create the impression that it is only a characteristic of modern society. However, the history of written word indicates such phenomena since ancient times. The presentation begins with the Sophist Protagoras (5th century BC) and his recorded statement that “man is the measure of all things” up to the present “fake news”. The aim of the presentation is to show that we are given facts (*facta*) and interpretations (*interpretatio*) of facts. Examining the relationship between facts and their interpretations, the author will try to illuminate epistemological questions that constantly follow philosophical discussion and always focus on the question of truth.

BOJAN BLAGOJEVIĆ

*Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Srbija /
Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia*

***Ad hominem* kao Platonov *hommage* Protagori**

U izlaganju ćemo pokušati pokazati Platonov skriveni *hommage* Protagori u istoimenom dijalogu. Fokusirat ćemo se na hedonistički argument i određenje vrline, razmotriti kontroverzu sokratskog hedonizma, a zatim pokazati kako se u argumentu mogu identificirati, dakako ironizirani, momenti *ad hominem* argumenta koji počiva na Protagorinoj tezi o čovjeku kao mjerilu svih stvari. Konačno, uspoređujući *Protagoru* s drugim Platonovim dijalozima srednjeg perioda, naročito s *Gorgijom*, demonstrirat ćemo kako značajni dijelovi tih dijaloga predstavljaju Platonovu polemiku sa stavovima prvog sofista i njihovim implikacijama.

***Ad hominem* as Plato's *hommage* to Protagoras**

In our presentation we will attempt to demonstrate Plato's hidden *hommage* to Protagoras in the eponymous dialogue. We will focus on the hedonistic argument and the definition of virtue, discuss the controversy concerning Socratic hedonism, and then show that within this argument we can identify ironized moments of an *ad hominem* argument based on Protagoras's thesis of man as the measure of all things. Comparing *Protagoras* to other Plato's middle period dialogues, especially *Gorgias*, we will finally demonstrate how significant portions of these dialogues represent Plato's polemics with the tenets of the first sophist and their implications.

IVAN BODROŽIĆ

*Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Croatia*

Broj kao mjera svega prema sv. Augustinu

Sveti Augustin je u svojim djelima, napose u onim filozofskim, razvio posebnu filozofiju broja koja prepostavlja pitagorejsku i platonističku znanost o broju, ali i određena biblijska učenja. Tako u njegovoj filozofiji pojам broj (*numerus*) ima cijelu lepezu različitih značenja: broj je temelj reda svega što postoji, temelj spoznajne sigurnosti, osnova filozofske estetike i etike, središte svakog obrazovanja i znanosti te vrelo simbolizma. Nas ovdje prvenstveno zanima njegovo poimanje broja kao temelja kozmološkog reda utoliko ukoliko ništa ne bi moglo postojati ako nije određeno i brojem. Stoga se može reći da je prema Augustinu broj mjera svega što postoji.

St. Augustine's Thought on the Number as the Measure of All Things

St. Augustine's philosophical thought on the nature of numbers is based on the Pythagorean tradition and mathematical Platonism, but certainly on the biblical teachings. Thus, in his philosophy, the word number (*numerus*) has multiple meanings. It denotes the harmonic order of all created things, cognitive assets, the basis for philosophical aesthetics and ethics, the focus of education and science, and the source of symbolism. We are primarily interested in St. Augustine's understanding of the number as the basis of the cosmological order and his argument that nothing would exist if it was not determined by the number. St. Augustine's philosophy on the number suggests that the number is the measure of everything that exists.

MARITA BRČIĆ KULJIŠ

*Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia*

Jesu li anti-imigrantske stranke kompatibilne s načelima liberalne demokracije? Analiza jednog slučaja – Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ)

Zamislimo bilo koju društvenu igru. Svaka društvena igra ima neka svoja pravila, a svako sudjelovanje u igri prepostavlja da su igrači prihvatali pravila te igre (koja su ili *ad hoc* dogovorena ili od prije poznata). Ako igrači ne prihvate pravila ili u procesu igranja ne poštuju pravila, igra se ne može realizirati te završava prekidom (kod manje djece suzama, a kod malo starije djece šakama).

Ako gore navedeno stavimo u politički kontekst, možemo postaviti pitanje: kakva je situacija u slučaju političke igre? U pokušaju da odgovorimo na postavljeno pitanje, predstavit ćemo odnos između političkih stavova anti-imigrantskih stranaka i političkih načela liberalne demokracije.

Kao primjer jednog slučaja, analizirat ćemo diskurs austrijske anti-imigrantske političke stranke Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ).

Are the Anti-Immigrant Parties Compatible with the Principles of Liberal Democracy? Freedom Party (FPÖ) – Case Study

Think about any children's social game. Each has its own criteria and rules. Participation in such a game presupposes that players have accepted its rules and criteria (whether these are agreed *ad hoc* or previously known). If the players do not accept the rules and criteria, or they do not respect them in the gaming process, the game cannot be realised and ends abruptly (with small children it ends in tears, with older children with fists).

If we put that in the political context, we can ask what is the situation in the case of a political game? In an attempt to answer the question posed, we will present the relationship between the political attitudes of the anti-immigrant parties and the political principles of liberal democracy.

As an example of one case, we will analyse the discourse of the Austrian anti-immigrant Freedom Party (FPO).

ERIK BREZOVEC

*Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
University Department of Croatian Studies, University of Zagreb, Croatia*

**Tragovi Protagorine antropocentričnosti u ranijim
radovima Karla Marxa s posebnim osvrtom na
Marxov pristup religiji**

Iako Marxova filozofija nije direktno vezana uz sofističku tradiciju, pa samim time niti uz Protagoru, moguće je ustvrditi poveznicu Protagore i Marxa na području antropocentričnosti njihovih ideja. S time na umu, osnovni je cilj ovoga rada analizirati antropocentrične korijene Marxovih ranijih radova, s posebnim osvrtom na odnos prema religiji. Taj odnos ispitat će se na temelju nekih od glavnih pojmoveva u Marxovu radu: historijski materijalizam, alienacija, neumnost religije. Svi ovi pojmovi vezani su uz Marxovu sintezu Hegelove i Feuerbachove filozofije, koja je dovela do dijalektike s uporištem u materijalnom svijetu. Takva dijalektika nužno se veže uz čovjeka kao kreatora socijalne i povijesne stvarnosti, čovjeka kao umnog bića koje kreira stvarnost uz pomoć mjerila vlastitosti. Pojam religije kod Karla Marxa bazira se na Feuerbachovim pretpostavkama o Bogu kao proizvodu čovjeka. Marx ovdje pridodaje mladohegelijanske pretpostavke o ostvarenju umnosti te zaključuje kako je religija izraz neumnosti čovjeka, odnosno, kako primjećuje Željko Pavić, osnova za otuđenje individualnog (ali i kolektivnog) uma. Glavni je zaključak ovoga rada taj da se rani radovi Karla Marxa, iako latentno, izrazito vežu uz mediteransku filozofsku tradiciju te se na temelju ideje da je čovjek mjerilo svih stvari izradio njegov (Marxov) pristup ne samo prema religiji, već i drugim strukturama društva.

Traces of Protagorean Anthropocentrism in the Early Work of Karl Marx with Special Focus on Marx's Approach to Religion

The philosophy of Karl Marx has not been directly connected to the sophistic tradition or Protagoras. However, it is possible to see the connection of the thought of Protagoras and Marx through the prism of anthropocentrism of their ideas. The main goal of this paper is to analyse the anthropocentrism in the work of Karl Marx with special focus on his thought on religion. That relation will be examined on the basis of the main concepts used in the work of Karl Marx: historical materialism, alienation, folly of religion. All these concepts are connected to the synthesis of Hegel's and Feuerbach's philosophy in the work of Marx. This synthesis leads to the dialectic which held its ground in the material world. That kind of dialectic must be connected to humans and their capabilities to create the social and historical reality. The human being is the being which has the capability to create reality by measures of his own. The aspects of Marx's opinion on religion lie under the influence of Feuerbach's materialism and definition of God as a product of the human race. Marx goes beyond that with the implementation of the young Hegelian idea of the achievement of mindfulness and concludes that religion is an expression of man's mindlessness (the basis for the alienation of the individual and collective mind, as it is noted by Željko Pavić). The conclusion of this paper is that the early work of Karl Marx is, though latently, influenced by the Mediterranean philosophical tradition. On the ground of human as the measure of all things, Marx had his own approach not only to religion but also to other social structures.

DANIEL BUČAN

*Zagreb, Hrvatska /
Zagreb, Croatia*

Prisjećanje na Protagoru

»πάντων χρημάτων μέτρον ἔστιν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν« – »Čovjek je mjerilo svih stvari, onih koje jesu da jesu, onih koje nisu da nisu«, kaže Protagora. Onaj tko hoće razmotriti Protagorin iskaz (ili raspravljati o njemu), trebao bi najprije potražiti odgovor na prethodno pitanje: »što je čovjek?« Utoliko će se u ovome prilogu našem razgovoru najprije (uz pomoć Aristoteла) potražiti neki odgovori na to prethodno pitanje, da bi se Protagorin iskaz pokušalo razmotriti s vidika tih odgovora, te da bi ga se iskušalo u dva različita vida čovjekova života – u vidu što ga Aristotel naziva θεωρετικός βίος i u vidu što ga naziva πολιτικός βίος. Napokon, ako se prihvati interpretacija Protagorina iskaza kao afirmacija relativističkog načela (kako to u svojoj kritici u *Theetetu* drži Platon), pokušat će se mjesto i smisao relativizma odrediti s obzirom na ta dva vida čovjekova života te s obzirom na razliku između sofizma i filozofije (sofista i filozofa). Na kraju će biti sugerirano da je Protagorin iskaz moguće i drugačije interpretirati te da svaka od različitih interpretacija može imati valjanu težinu.

Remembering Protagoras

“πάντων χρημάτων μέτρον ἔστιν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν” – “The measure of all things is man; of things that are that they are, of things that are not that they are not”, said Protagoras. He who wants to consider (and to discuss) Protagoras’ statement should first look for the answer to the preliminary question of “what man is?” Therefore, first some answers to this question will be sought for (with the help of Aristotle), so that Protagoras’ statement be considered from the point of view of those answers, and be tested

within the scope of two aspects of man's life – *theoretikos bios* and *politikos bios*. Finally, if Plato's interpretation of Protagoras' statement as the affirmation of the principle of relativism (as in his criticism of Protagoras in *Theaetetus*) is accepted, a tentative positioning of relativism and its meaning from the point of view of these two aspects of man's life, as well as from the point of view of the difference between sophism and philosophy (the sophist and the philosopher) will be proposed. Finally, we will suggest that Protagoras' statement could be interpreted differently, and that each of different interpretations can be meaningful from different philosophical positions.

KREŠIMIR ČVRLJAK

Zagreb, Hrvatska /

Zagreb, Croatia

Kapitalan doprinos hrvatskoga nefilozofskog autora europskoj filozofskoj baštini: kard. Ivan Stojković Dubrovčanin (1390.–1443.)

Iz podugačkoga niza veleučenih Dubrovčana izdvaja se jedan koji nije perom istočio gotovo ni retka iz filozofije u užemu smislu. Ali, premda mu filozofija nije bila ni u širem fokusu zanimanja, nama je ovdje istaknuti neke poveznice koje manje-više opovrgavaju nečiju moguću tvrdnju da je Stojković »proputovao« filozofijom kao Tacitovom »nepoznatom zemljom«. Teško je, naime, ne prepostaviti da dominikanac Stojković nije solidno ovladao filozofijom za naukovanja u Parizu i Padovi. Znači, jedan je od hrvatskih humanista kojemu »hortus philosophicus« nije bio ni primarno ni sekundarno dnevno boravište. Uza sve to, zaslužuje dužan spomen kad je riječ o europskoj filozofskoj baštini, kao skupljač grčkih kodeksa koji dodatno dobivaju na težini kada se zna koji su se istaknuti europski humanisti njima služili. Donio ih je iz Konstantinopola i s bogatom knjižnicom oporučio bazelskim dominikancima. U takvoj odluci zacijelo je pretegnula jedino sklonidba neprocjenjivoga blaga što dalje u Europu od nesigurnoga Balkana. Od 62 kodeksa tek ih je jedanaest s filozofskim sadržajem. Stoga danas govorimo o Stojkoviću kao gorljivome posredniku između kodikofilnoga grčkog Istoka i renesansne Europe. Mnogi koje do najnovijih dana zaokuplja rimski kardinal iz Dubrovnika personificiraju dubrovačkoga ekleziologa širokoga spektra interesa kao jednoga od hrvatskih protohumanista koji je vrlo dobro znao kamo mu je valjalo poći po kodekse: u Novi Rim, ta vrata s Istoka na Zapad: u Carigrad. Dakle, personificiraju svjetskoga kodikofila u službi filozofije. Uz grčke humaniste-prebjegce, Stojković je zacijelo jedan od najvećih skupljača kodeksa s područja najmanje 15 znanosti. To vrijedno kodikološko blago svjedoči o snažnoj uključenosti jednoga hrvatskog renesansnog nefilozofskog humanista u onodobna filozofska zbivanja, a time posredno i o udjelnosti u hrvatskoj filo-

zofskoj baštini. Njemački ekspert za humanizam i renesansu u Europi, Paul Oskar Kristeller u djelu *Humanismus und Renaissance* svejedno ni riječju ne spominje Stojkovića, a što nije propustio učiniti kod nekih neusporedivo minornijih pojedinaca.

A Capital Contribution of a Croatian Non-Philosophical Author to European Philosophical Heritage: Card. Ivan Stojković Ragusan (1390–1443)

From the long list of learned thinkers from Dubrovnik, one who never wrote a single line in the field of philosophy in the narrow sense stands out. But, even though philosophy was not even in his broader focus of interest, we are pointing here to some links that more or less contradict a possible claim that Stojković “travelled” through philosophy like Tacitus’ “unfamiliar land”. Namely, it is difficult not to suppose that the Dominican Stojković did not master philosophy during his studies in Paris and Padua. So, he is one of Croatian humanists to whom “hortus philosophicus” was neither primary nor secondary residence. In addition to this, he deserves to be mentioned when European philosophical heritage is discussed, as a collector of Greek codices that gain importance when we consider which prominent European humanists used them. He brought them from Constantinople and with a rich library bequeathed them to the Dominicans in Basel. The outweighing factor in such a decision must have been sheltering invaluable treasures as far as possible in Europe, away from the uncertainties of the Balkans. Of the 62 codexes, only eleven of them have philosophical content. That is why today we talk about Stojković as a keen mediator between the codicophilistic Greek East and Renaissance Europe. Many who are interested in the Roman Cardinal from Dubrovnik personify the Dubrovnik ecclesiologist with a wide spectrum of interest as one of Croatian protohumanists who knew very well where to go get his codicexes: in the New Rome, that gate from East to West: to Tsargrad. So, they personify a world codicophile in the service of philosophy. Along with

the Greek humanists-defectors, Stojković is surely one of the greatest collectors of codices in least 15 sciences. This valuable codicological treasure testifies to the strong involvement of a Croatian Renaissance non-philosophical humanist in philosophical events, and thus indirectly in Croatian philosophical heritage. Still, German expert for humanism and the Renaissance in Europe Paul Oskar Kristeller in *Humanismus und Renaissance* does not even mention Stojković, which he did not fail to do with some incomparably lesser individuals.

BRUNO ĆURKO

*Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia*

Sofisti i kritičko mišljenje

Sofisti su, kako se često navodi, za novac podučavali vještinu argumentiranja, točnije rečeno, govorničko umijeće. Oni su usavršavali tehničke uvjerenjivanja, umijeće dokazivanja i argumentiranja, što im je (ali ne samo njima) bilo potrebno za djelovanje u praktičnoj sferi života. Svoje su učenike najčešće pripremali za rasprave na sudovima i političkim forumima. Uviđali su vrijednost znanja, a bili su usmjereni na praktično-odgojna pitanja. Svojim retoričkim umijećima služili su se kako bi dokazali nešto što ima neposrednu upotrebnu vrijednost. Bez obzira na to što su sofisti odbacili bilo kakve objektivne norme, a samim time i istinu, oni i njihovo umijeće dokazivanja i argumentiranja nezaobilazni su u svakom ozbiljnijem razmatranju razvoja teorija kritičkog mišljenja.

Sophists and Critical Thinking

Sophists, as it is often stated, taught argumentation, more precisely they taught speaking skills. They perfected the techniques of persuasion, the art of proof and argumentation which to them (or not only them) was necessary for work in the practical sphere of life. Their students were most often prepared for court discussions and discussions in political forums. They recognized the value of knowledge, and were focused on practical-educational issues. They used their rhetorical skills to prove something with immediate use value. Regardless of the fact that the Sophists rejected any objective norms, and thus the truth as well, they and their art of proof and argumentation are inevitable in every serious consideration of the development of the theory of critical thinking.

ZORAN DIMITIĆ

*Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Srbija /
Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia*

Protagora – tamni branitelj argumentacije

U ovom tekstu kritički se razmatra dobro poznata karakterizacija sofističkog rasuđivanja kao vještine koja ima za cilj da slabiji argument učini jačim, za koju, naravno, dobro znamo da dolazi iz platonističke tradicije. Autor zastupa tezu da sa stajališta sofista nije moglo biti riječi o pomaganju apsolutno slabijeg argumenta za pobjedu nad jačim, jer je to podrazumijevalo postojanje apsolutne istine koja je dostupna ljudima. Na ovom mjestu upravo možemo uvidjeti smisao najčuvenije Protagorine krilatice: »Čovjek je mjera svih stvari«. Prema sofističkoj logici, ljudima su dostupni samo njihovi čulni utisci i vlastita iskustva. Ovi su, međutim, uvijek subjektivni i istiniti za svakog pojedinca. Prema sofistima, objektivna se istina ne može spoznati. Dakle, sa sofističkog stajališta, nema *per se* jačih ili slabijih argumenata. Hoće li će se jedan argument pokazati i dokazati kao jači ili slabiji, može se pokazati samo kroz govor, odnosno kroz jedno konkretno sučeljavanje argumenata. Iako su Protagora i sofisti, od strane Platona i filozofa koji su pripadali njegovoj filozofskoj orijentaciji, bili optuženi da zamagljuju, relativiziraju i mrače razliku između slabih i jakih argumenata, ovi su se zapravo borili za to da jedino sučeljavanje argumenata može biti mjesto gdje se može odlučiti koji su argumenti slabiji odnosno jači.

Protagoras – the Dark Agent of Argumentation

This text critically considers the well-known characterization of sophisticated reasoning as a skill aimed at making the weaker argument stronger, for which we know of course that it comes from the Platonic tradition. The author argues that from the standpoint of the Sophist, there could not be talk about helping the absolutely weaker argument prevail over the stronger one because it meant the existence of absolute

truth available to humans. Here we can see the meaning of the most prominent Protagoras' statement that "Man is the measure of all things". According to the Sophistic logic, only their own impressions and their own experiences are available to people. However, these are always subjective and true for each individual. According to the Sophists, objective truth cannot be recognized. So, from the Sophistic standpoint, there are no *per se* stronger or weaker arguments. Whether one argument will prove to be stronger or weaker can be demonstrated through speech itself, through a concrete confrontation of arguments. Although Protagoras and the Sophists were accused of blurring, relativising and darkening the difference between weak and strong arguments by Plato and the philosophers who belonged to his philosophical orientation, they were actually fighting for the claim that only argumentation could be the point where it could be decided which arguments are weaker or stronger.

IVO DŽINIĆ

*Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
University Department of Croatian Studies, University of Zagreb, Croatia*

Platonova i Aristotelova kritička interpretacija *homo mensura* teze

Protagorin *homo mensura* iskaz tematiziran je kako kod Platona u dijalogu *Teetet*, u kojem raspravlja o biti znanja, tako i kod Aristotela u *Metafizici*. Interpretacije se kreću u pravcu izjednačavanja doživljaja i bitka, što je u suprotnosti s konceptom pravog znanja – znanja do kog je može doći samo kroz negaciju subjektivnog (čulnog) doživljaja. Međutim, za razliku od Platonove strого sensualističke interpretacije, Aristotel u ovom kontekstu ipak čini svojevrsni odmak od svojeg učitelja, što njegovu interpretaciju ujedno čini i zanimljivijom. On, naime, smatra da se kod *homo mensura* teze ne radi o znanosti ili čulnom doživljaju kao izvoru, odnosno mjeri znanja, nego o konkretnom pojedinцу koji obje te moći može upotrijebiti, te koji u tom smislu možda i jest mjera u pogledu davanja prednosti jednom od ta dva izvora. U izlaganju na znanstvenom skupu želi se prikazati i kritički vrednovati naznačene interpretacije *homo mensura* teze.

Plato's and Aristotle's Critical Interpretation of the *homo mensura* Thesis

Protagoras' *homo mensura* statement is thematised by Plato in *Theaetetus*, in which he discusses the essence of knowledge, as well as by Aristotle in his *Metaphysics*. The interpretations are in terms of equalising experiences and Being, which is contrary to the concept of true knowledge – knowledge that can only be achieved through the negation of the subjective (sensory) experience. However, unlike Plato's strictly sensualist interpretation, Aristotle distances his teacher in a way, so his interpretation is even more interesting. He thinks that the *homo men-*

sura thesis is not about science or sensory experience as the source, i.e. the measure of knowledge, but about a concrete individual that can use both of them, and who in that sense may be the measure in terms of giving advantage to one of these two sources. The aim of the presentation is to demonstrate and critically evaluate the indicated interpretations of the *homo mensura* thesis.

IVANA GREGURIC*, NENAD VERTOVŠEK**

**Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /*
University Department of Croatian Studies, University of Zagreb, Croatia

***Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Hrvatska /*
Department of Croatian and Slavic Studies, University of Zadar, Croatia

Ljudsko biće i ethos budućnosti

Povijest filozofije ukazuje na činjenicu da je antropocentrički spoznajni relativizam Protagore samo jedno u nizu vremenitih filozofijskih mjerila spoznaje svijeta i samospoznaje čovjeka. Nakon apsolutnog antropocentrizma novog vijeka, mjerilo spoznaje svijeta i čovjeka postaje zbiljski znanstveno-tehnički um, koji znanstveno-tehničkim sredstvima ujedno postavlja, preoblikuje i poboljšava povijesni svijet: društvo, prirodu i prirodu u čovjeku.

Sve što jest, uključujući i čovjeka, nije više naprsto tu, nego je praktično-radno-uporabna vrijednost za znanstveno-tehnički pogon kojem su sva bića samo materijal za pogon njegove »volje za moć« u »vječnoj sadašnjosti«. Ima li još vremena za prostor u kome ćemo učiti i naučiti kako biti čovjek mimo svih usuda metafizike?

The Human Being and Future Ethic

The history of philosophy reveals the fact that Protagoras' anthropocentric cognitive relativism is only one of the temporal philosophical measurements of the knowledge of the world and self-knowledge of the human being. After absolute anthropocentrism of the modern age, the measurement of the knowledge of the world and the human being becomes a real techno-scientific reason, which by techno-scientific means places, transforms, and improves the historical world: society, nature and human nature.

All that exists, including human, is no more simply there, but it is a practical-working-usable value for the techno-scientific engine in which all beings are nothing more than material for its "will to power" in "eternal contemporaneity". Is there still time for a space in which we will learn how to be human, beyond all metaphysical fates?

JOSIP GUĆ

*Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia*

Antropomorfizam danas: sudbina Protagorina impulsa

Prepoznavajući Protagorin stav prema kojemu je »čovjek mjera svih stvari« kao u prvom redu antropomorfistički, u izlaganju propitujem ulogu antropomorfističkog mišljenja danas, prvenstveno u bioetici. U ovom je pogledu osobito znakovita zabrana antropomorfizma u znanosti koja je donedavno važila gotovo kao aksiom. Prvi se dio izlaganja osvrće na opravdanost i posljedice te zabrane, pri čemu se osobito služim uvidima Hansa Jonasa. Drugi dio pokušava pružiti odgovore na pitanje opravdanosti antropomorfizma u bioetici, pri čemu se ispituje povezanost antropomorfizma i antropocentrizma. Potonji se često drži jednom od temeljnih pretpostavki u izvjesnoj mjeri već aktualnoj eko-loškoj apokalipsi. Igrajući se metaforama, temeljno se pitanje izlaganja može postaviti na sljedeći način: proizlazi li antropomorfizam iz »srca tame« koje je izrodilo »apokalipsu danas«?

Anthropomorphism Now: the Destiny of Protagoras' Impulse

By recognizing Protagoras' claim that "man is the measure of all things" as primarily anthropomorphic, in the presentation I examine the role of anthropomorphic thinking today, especially in bioethics. In this context, the ban on anthropomorphism, which was until recently considered almost as an axiom, is particularly significant. The first part of the presentation considers the justification and consequences of this ban, where I especially refer to the insights of Hans Jonas. The second part of the presentation tries to offer answers to the issue of justification of anthropomorphism in bioethics, where the connection between anthro-

pomorphism and anthropocentrism is also examined. Anthropocentrism is often considered as one of the main premises of in some way already actual ecological apocalypse. By playing with metaphors, one can set the fundamental question of this presentation as follows: does anthropomorphism originate from the “heart of darkness” that spawned the “apocalypse now”?

IVAN JARNJAK

*Ured za demografiju Grada Zagreba, Hrvatska /
City Office for Demography, City of Zagreb, Croatia*

Beat hotel u Dubrovniku: Goli ručak na Mediteranu

Pripadnici Beat generacije, čuvene literarno-umjetničke skupine, avantgardne kako u smislu umjetnosti, tako i politike, bili su, između ostaloga, i svjetski putnici. William Burroughs, na kojem će biti fokus ovoga izlaganja, posjetio je Dubrovnik dva puta, prije Drugog svjetskog rata. Tamo je upoznao Illse Herzfeld, ženu židovskog porijekla s kojom je kasnije sklopio brak u Ateni kako bi je spasio od nacista time što će dobiti američko državljanstvo. Kasnije i Allen Ginsberg boravi u Dubrovniku, gdje stvara neke od svojih posljednjih velikih poema, *Eroicu i Ptičji mozak*. Ti biografski kurioziteti, kao i činjenica da u Dubrovniku prebiva sasvim osebujan prevoditelj i osobni prijatelj bitnika Vojo Šindolić, služe kao uvod ovog rada.

Tekst će obuhvatiti filozofiske, točnije metafilozofske aspekte Burroughsova i dan danas neuhvatljiva djela. Vodič će biti Gilles Deleuze, koji se više puta poziva na Burroughsa kroz svoje spise. Burroughsova oštra kritika medija (primjerice, totalitarizma, suvremene umjetnosti, multimedija) naglašava se upravo radi snažne teoretske refleksije, koje je on vrlo dobro svjestan, pogotovo na polju transgresivne književnosti i kritičkih eseja. I ovdje umjetnost postaje događaj, proces, ispreplitanje umjetnosti i teorije – umjetnost kao istraživanje, kao i kod mnogih drugih modernih umjetnika i pisaca (poput Beuysa ili Deborda, kod nas, primjerice, Grupe šestorice autora), postaje paradigma.

Burroughs nije likovni niti konceptualni umjetnik u uobičajenom smislu, iako bi njegovo eksperimentiranje s fotografijom i filmom te stvaranje kolaža na tragu rane avangarde dalo naslutiti drugačije, već jedan ne-svodivi te, poput Deborda, izmješteni pisac.

Beat Hotel in Dubrovnik: Naked Lunch on the Mediterranean

Beat generation writers, members of the famous literary-artistic group, avant-garde both in terms of art and politics, were, among other things, world travelers. William Burroughs, whose work is the focus of this paper, visited the city of Dubrovnik two times, before the Second World War. There he met Ilse Herzfeld, a woman of Jewish descent, whom he later married in Athens to help her escape the Nazi occupation by gaining American citizenship. Later, Allen Ginsberg also visited Dubrovnik, where he wrote some of his most famous poems *Eroica* and *Bird Brain*. These biographical curiosities, as well as the fact that a very peculiar translator and personal friend of the beatniks Vojo Šindolić resides in Dubrovnik, serve as an introduction to this paper.

The paper will deal with and try to comprehend some of the philosophical, or more precisely meta-philosophical aspects of Burroughs' writing. Deleuze is the principal source of interpretation and inspiration here. Scattered remarks, allusions, references to Burroughs and his thinking practices, even quotes, are found across the work of Deleuze. Burroughs' fierce and uncompromising critique of the media, control, totalitarianism of the modern state, modern and contemporary art, and multimedia is emphasized precisely for its strong theoretical reflection, of which he is well aware of, especially in the field of transgressive literature and critical essays. And here art becomes an event, a process, intertwining of art and theory – art as research, like in many other modern artists and writers (such as Beuys or Debord, or in this area, for example, the Group of Six Artists), becomes a paradigm.

Burroughs is not an (conceptual) artist in the ordinary sense, though his experimentation with photography and film, and the creation of collages on the trail of the early avant-garde may tell a different story, but an irreducible and, like Debord, dislocated writer.

ANA JELIČIĆ

*Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Sveučilište u Splitu, Hrvatska /
University Department for Forensic Sciences, University of Split, Croatia*

Granice međuljudske komunikacije u digitalnom dobu

Tehnologija je možda svoj najveći zamah doživjela upravo u području ljudske komunikacije i komunikacijskih sredstava, što je bitno promijenilo način na koji ljudi izgrađuju i održavaju odnose. Teza M. McLuhana se obistinila, *medium is message*. Povrh toga, komunikacijska sredstva nisu samo produžeci čovjekovih udova i osjetila, ona definiraju način na koji ljudi stvaraju i žive. N. Carr ide i dalje razvijajući teoriju prema kojoj suvremena komunikacijska sredstava bitno utječu na čovjekov način razmišljanja, usvajanja, elaboriranja i prenošenja znanja. S. Turkle govori o »čovjeku sluha i dodira« koji, odbačen u korist *homo vidensa*, čezne upravo za sluhom i opipom čiji nedostatak kompenzira simuliranim, virtualnim likovima i zbiljom, do te mjere da autorica teoritizira o *višeživotnosti* pojedinaca koji multipliciraju svoje identitete i živote. Slično tome, U. Galimberti upozorava na čovjekovu nesvjesnost da komunicira samome sebi i samo sa sobom, jer drugi čovjek je tu po-red, ali je simultano i netko drugi na različitim virtualnim lokacijama. Tumačenje komunikacije kao situacije podrazumijeva uronjenost čovjeka u svijet u kojem obitavaju brojni ljudi s kojima pojedinac nužno dolazi u susret licem u lice. Lišen živog susreta, alteriteta, recipročnosti, interakcije, o kojima govore personalistički filozofi (M. Buber, E. Lévinas, G. Marcel), u komunikacijskim procesima koji isključuju tjelesnost, dehumanizira se ljudska komunikacija te se jedan autentičan događaj kakav je susret pretvara u automatizam odgovora na društvenim mrežama. *Život na mreži* u kojem je čovjek mijera samom sebi i u kojem živi u izlogu žedan virtualne pozornosti, očekivano izaziva i brojne etičke dileme. Govoreći o umreženosti, danas obično mislimo na povezanost. Međutim, naći se u mreži ujedno znači i biti zapleten i zatrobljen. Stoga u ovom radu namjeravamo pristupiti suvremenim načinima komuniciranja pod vidom integrativne bioetike. Istovremeno ćemo pokušati dati smjernice *bioeticizacije* međuljudske komunikacije.

The Boundaries of Interpersonal Communication in the Digital Age

Technology may have experienced the greatest progress in the field of human communication which has significantly changed the way people construct and maintain relationships. M. McLuhan's thesis is persistent, *medium is message*. More than that, communication tools are not just extensions of human extremities and senses, they define the way people create and live. N. Carr continues to develop the theory according to which contemporary communication tools have a significant influence on man's thinking, adoption, elaboration, and transfer of knowledge. S. Turkle speaks of "the man of hearing and touch" who, rejected for the benefit of *homo videns*, is craving precisely for hearing and touching, whose deficiency is compensated by simulated, virtual characters and reality. So, the author theorizes of the multiplicity of individuals, identities and lives. Similarly, U. Galimberti warns of man's unconsciousness of communicating to himself and with himself, because the other man is right there beside him, but he is simultaneously someone else, in different virtual locations. The interpretation of communication as a situation implies immersion of man into a world inhabited by many people whom an individual necessarily meets face-to-face. Without face-to-face communication, alterity, reciprocity, interaction (the most important categories in personalistic philosophy – M. Buber, E. Lévinas, G. Marcel), and involved in communication processes that exclude the body (language), human communication is dehumanized, and an authentic event like face-to-face interaction turns into an automatism of responses via social networks. Life *on the net*, where an individual is the measure for everything and where he lives in a shop window, thirsty for virtual attention, is expected to cause numerous ethical dilemmas. Talking about networking is usually synonymous for talking about connectivity. However, finding ourselves *in the net* also means being trapped. Therefore, in this paper, we intend to approach the topic of modern forms of communication from the perspective of integrative bioethics. At the same time, we will try to give guidelines to the bioethicalization of interpersonal communication.

ANA JERKOVIĆ

*Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, Zagreb, Hrvatska /
Ministry of Science and Education, Zagreb, Croatia*

Kozmopolit kao multikulturalni humanist i globalni aktivist

»Prema svojim društvenim i filozofskim idealima, kozmopolit živi u dvostrukoj domovini, te posjeduje dvostrukе lojalnosti: on je jednako građanin kozmosa, građanin svijeta – kao i građanin polisa, građanin grada i države«, riječi su sociologa Ulricha Becka u knjizi *Moć u globalnom dobu: nova globalna politička ekonomija*, što je ujedno i ideja vodilja u razmatranju suvremenog kozmopolitizma. Što čini suvremenog kozmopolita? Koji su instrumenti njegovog globalnog djelovanja i što zaokuplja pažnju modernog građanina svijeta? Pomaže li kozmopolitski um većem poštovanju prema vlastitoj domovini te vraća li globalna svijest fokus na nacionalnu državu i lokalni/regionalni sustav vrijednosti? Koje su granice globalizma i u kojem smjeru se kreće proces globalizacije? Kroz ovaj rad pokušat će se razmotriti kozmopolitizam iz perspektive pojedinca, kao i iz političkog i ekonomskog rakursa.

Cosmopolitan as a Multicultural Humanist and Global Activist

“In terms of both social and philosophical ideals, the cosmopolitan lives in a dual homeland, and possesses dual loyalties: he is both a citizen of the cosmos, a world citizen – and a citizen of the polis, a citizen of city and state”, says the sociologist Ulrich Beck in the book *Power in the Global Age: A New Global Political Economy*, which is the guiding principle of contemplating modern cosmopolitanism. What makes a modern cosmopolitan? What are the instruments of his global action and what interests occupy the mind of a modern world citizen? Does the cosmopolitan mind promote greater respect for one’s homeland, and

does global consciousness return the focus to the national state and local/regional value system? What are the boundaries of globalism and in what direction does the globalization process move? Through this paper, cosmopolitanism will be considered from the perspective of an individual, as well as from the political and economic view.

MISLAV JEŽIĆ

*Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb, Croatia*

Što je zajedničko Bhagavadgīti i katedrali sv. Duje?

Bhagavadgītā se nerijetko smatra najsvetijom hinduističkom pjesmom. Mnogi su se okušali u njenu tumačenju, a među filozozima nerijetki, počev od Wilhelma von Humboldta, i u utvrđivanju povijesti njena teksta koji nosi tragove višestrukih prerada. Iako su neki došli do točnih zapažanja o nekim šavovima u tekstu (O. Schrader, H. Oldenberg, H. Jacobi), a neki i blizu cjelevitijoj slici povijesti teksta (J. Charpentier, A. Malinar, S. G. Khair, P. L. Bhargava), mnogi su dobri znaci, obeshrabreni nesigurnošću utvrđivanja povijesti teksta, više voljeli tumačiti ga kao nedjeljivu cjelinu (P. Deussen, D. Hill, E. Lamotte, F. Edgerton, R. Zaehner). Ipak je između 1970-ih i 2009. došlo do vrlo točnih zaključaka o slojevima teksta, koji su dobrim dijelom oko 2000-ih prihvaćeni u međunarodnoj znanosti. Ti zaključci pokazuju da su u Bhagavadgītu u raznim vremenima ugradivani nazori većega broja filozofskih sustava (sāṃkhya, yoga, pūrvamīmāṃsā, vedānta – monistička i teistička), da su ugrađene i – nerijetko prešutne – polemike s nizom nazora (osobito s buddhizmom – u više navrata – ali i s yogom, s monističkom vedāntom i s dharmaśāstrom). Pouke i pobude Gīte veoma su obuhvatne i inovativne jer proizlaze iz mnogobrojnih premissa. Taj ishod analiza teksta s jedne je strane prihvaćen od niza stručnjaka u svijetu, ali ga s druge osporavaju neki zapadni postmodernistički auktori (A. Hiltebeitel), kao i neki indijski tradicionalistički nastrojeni kolege (V. Adluri, J. Bagchi). To što oni ne uočavaju tumačeći Bhagavadgītu može se najbolje oslikati usporedbom s posjetiteljem umjetničkoga spomenika religijske naravi koji se stoljećima preuređivao, kakva je splitska katedrala. Ako bi takav posjetitelj smatrao da svetost i umjetnička vjerodostojnost spomenika ovisi o tome je li izgrađen odjednom, od jednoga graditelja s jedinstvenom zamišljju, tada ne bi mogao uočiti složen, gdjekada polemičan, bogat i dojmljiv način na koji takav spomenik prenosi svoje poruke. A to je plod duge i složene povijesti katedrale koja je prvo bila mau-

zolej rimskoga cara, a poslije postala crkvom posvećenom njegovim žrtvama, prolazeći potom kroz niz pregradnja i »reinterpretacija«. U povijesti umjetnosti takve su predrasude rjeđe nego u proučavanju svetih tekstova. Zato prikidan primjer umjetničkoga spomenika religijske naravi, kao što je splitska katedrala Uznesenja B. D. Marije, posvećena i sv. Dujmu i sv. Stašu, može dobro oslikati kako bismo trebali razumjeti književni i filozofski spomenik kao što je Bhagavadgītā, koja je proživjela usporedivo složenu povijest.

What Do the Bhagavadgītā and the Split Cathedral Have in Common?

The Bhagavadgītā is often considered the holiest text of Hinduism. It was commented by a legion of commentators, and a number of philologists, starting with Wilhelm von Humboldt, tried to establish the layers of its text, which shows traces of several redactions. Some scholars noticed some seams in the text correctly (O. Schrader, H. Oldenberg, H. Jacobi) and some came close to a general picture of the text history (J. Charpentier, A. Malinar, S. G. Khair, P. L. Bhargava). On the other hand, many scholars were discouraged by the uncertainties in the investigation of the text history, and preferred to interpret the Gītā as an indivisible whole (P. Deussen, D. Hill, E. Lamotte, F. Edgerton, R. Zaehner). However, between the 1970s and 2009 it was possible to come to very precise results concerning the textual layers of the Bhagavadgītā, which were internationally largely accepted since ca. 2000. These results imply that, in the course of time, views of several philosophical systems (*sāṃkhya*, *yoga*, *mīmāṃsā*, monistic and theistic *vedānta*) were incorporated into the poem, as well as polemics with different (often unnamed) doctrines (especially with Buddhism, but also with *Yoga*, monistic *vedānta*, and even *dharmaśāstra*). The teachings and exhortations conveyed by the poem are very synthetic and innovative because they are derived from of a very complex set of premises. These results of text analyses have been, on the one hand, accepted by a number

of prominent scholars worldwide, but, on the other hand, fiercely contested by some Western post-modernist scholars (A. Hiltebeitel) and by some Indian traditionalist scholars (V. Adluri, J. Bagchee). What they are lacking in their reading of the Bhagavadgītā can best be made clear by means of the comparison with a visitor to an artistic monument of religious character, which underwent centuries of modifications, like the Split cathedral. If such a visitor considered that the sanctity and artistic credibility of a monument depended on its being completely constructed at one stroke by a single architect with a single conception, he would miss the complex, sometimes even polemical, rich and impressive way in which such a monument conveys its messages. This is the fruit of the long and complex history of the cathedral, that was first the mausoleum of a Roman emperor, and later turned into the church consecrated to his victims, passing thereafter through many subsequent modifications and ‘reinterpretations’. In the history of art, such prejudices are not so common as in the study of sacred texts. That is why a suitable example of a monument of art of religious character, like the Split cathedral, can best exemplify how we should understand a literary monument of religious and philosophical character like the Bhagavadgītā, which underwent a comparably complex history.

ZLATKO JURAS

Matica hrvatska, Podstrana, Hrvatska /
Matica hrvatska, Podstrana, Croatia

Gravitacija u Boškovića

U *Teoriji prirodne filozofije* Ruđera Boškovića dinamika materije opisana je krivuljom sila, privlačnih ili odbojnih – ovisno o udaljenostima centara sila.

Na velikim udaljenostima krivulja sila manifestira se slično Newtonovoj gravitaciji.

Gravitacija je integrativna za vidljivi svemir, ali ne i za hipotetičko mnoštvo svemira koji moguće paralelno postoje razdvojeni odbojnom silom, što je usporedivo sa suvremenim konceptom tamne energije.

U konceptu kontinuiranih sila u diskontinuiranoj materiji, Faraday prepoznaće ideju o dinamičkom elektromagnetskom polju, koju je dovršio Maxwell, a kasnije Einstein predviđa postojanje gravitacijskih valova, nedavno i detektiranih (2015.–2017., project LIGO).

Valna priroda materije realnog prostora-vremena nalazi se u Boškovićevu modelu na maloj skali krivulje sila, a atomsko-korpuskularna dinamika klasične mehanike na velikoj skali.

Boscovich's Gravitation

In Roger Boscovich's *Theory of Natural Philosophy*, the dynamics of matter is described by the curve of forces, either attractive or repulsive – depending on the distances of the centers of forces.

At great distances, the curve of forces is manifested similar to Newton's gravitation.

The gravitation is integrative for the visible universe, but not for the hypothetical multitude of universes that possibly parallelly exist separated by a repulsive force, comparable to the contemporary concept of the dark energy.

In the concept of continuous forces in a discontinuous matter, Faraday recognizes the idea of dynamic electromagnetic field, completed by Maxwell, while Einstein later predicted the existence of gravitational waves which recently were detected (2015–2017, LIGO project).

The wave nature of real space-time matter is found in Boscovich's model at the small scale of the curve of forces, while the atomic-corpuscular dynamics of classical mechanics is found at the large scale.

DENIS KARANUŠIĆ

Gimnazija Antuna Vrančića, Šibenik, Hrvatska /
Antun Vrančić Gymnasium, Šibenik, Croatia

Descartesov humanizam: *inter Deum et perfectionem hominis?*

Kakva je pozicija ljudskog bića unutar Descartesove filozofije? Može li se govoriti o Descartesovom humanizmu? Dualistički pogled na svijet i čovjeka te isprepletenost fiziologije i mehanike daju nam povoda odgovarati na prethodno postavljena pitanja.

U svojim djelima *Meditacije* i *Načela filozofije*, Descartes uvodi pojam *perfectio hominis*. Bog je za Descartesa temelj svega stvorenog i čovjeku je dao inicijalnu pretpostavku za razvoj do savršenstva. Ljudski um, dakle, od Boga ima sposobnost da se usavršava kako bi izbjegao pogreške i tako došao na sami vrh svega stvorenog. Znači li to da Descartes ljudsko biće smatra najsavršenijim stvorenjem, a Boga stavlja u deističku poziciju?

Descartes nastavlja s kršćanskom tradicijom u kojoj se na čovjeka gleda kao na sliku Božju po slobodnoj volji. Ali isto tako ljudskoj prirodi pridaje značajnu sposobnost samousavršavanja do točke gdje ljudsko biće, ako ispravno koristi um, može biti nepogrešivo.

Descartes' Humanism: *inter Deum et perfectionem hominis?*

What is the position of the human being within Descartes' philosophy? Can we talk about Descartes' humanism? The dualistic view of the world and man and the interweaving of physiology and mechanics give us an incentive to answer the previously asked questions.

In his works *Meditation* and *Principles of Philosophy*, Descartes introduces the term *perfectio hominis*. Descartes believes that God is the

basis of everything that is created and that He gave man the initial assumption for the development to perfection. The human mind, consequently, has the ability given by God to improve itself so as to learn how to avoid making mistakes and get to the top of everything that is created. Does this mean that Descartes considers the human being as the most perfect creature, and he puts God in a deistic position?

Descartes continues with the Christian tradition in which man is seen as the image of God by free will. But at the same time he gives great importance of self-perfection to the human nature up to the point where the human being, if it uses its mind properly, can be infallible.

ANITA LUNIĆ

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia /
Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska

Protagoras' Moral Relativism

It is well known Protagoras (as well as Herodotus) supported some sort of moral relativism. Even though we all seem to understand what relativism is about, it is a slippery concept. Generally speaking, we can say that relativism is a position that “[s]tatements in a certain domain can be deemed correct or incorrect only relative to some framework” (Richard Bett).

Similarly, we can say that moral relativists claim that moral truth or moral justification depends upon society and/or culture (as a framework). In order to analyze Protagoras' position it is useful to differentiate these variants of moral relativism:

1. Descriptive moral relativism claims, based on empirical data (actual moral beliefs of peoples and individuals in different societies and cultures); there are different moral beliefs in different societies. An important aspect is a belief that the differences in moral beliefs outweigh the similarities.
2. Metaethical moral relativists claim that moral statements are not absolutely true or justifiable but relative to a particular framework (e.g. culture).
3. Normative moral relativism is concerned with how we ought to behave based on the relativist assumption. It is mostly concerned with the question of tolerance.

This differentiation provides a framework for analyzing Protagoras' position as it is described in Plato's dialogues *Theaetetus* and *Protagoras* as well as in other sources (e.g. in Aristotle's writings).

This discussion will focus on: (i) claims about different moral beliefs in different societies, (ii) claims about a different understanding of (what is regarded as a) moral fact in different societies, and (iii) a discus-

sion about the justification and consequences of moral relativism. Last but not least, I will answer the question about the compatibility of the views expressed in *Theaetetus* (undoubtedly relativist) and *Protagoras* (sometimes argued to express a sort of moral objectivism).

Protagorin moralni relativizam

Poznato je kako je Protagora (uz Herodota) podržavao neki oblik moralnog relativizma. Iako se čini kako svi znamo što je relativizam, riječ je o skliskom konceptu. Općenito govoreći, možemo reći kako je relativizam pozicija prema kojoj se »[t]vrđnje u određenoj domeni mogu smatrati točnima ili netočnima samo u odnosu na neki okvir« (Richard Bett).

U skladu s time, općenito možemo reći kako moralni relativisti tvrde da moralne istine ili moralna opravdanja ovise o društvu i/ili kulturi (kao okviru). Kako bismo analizirali Protagorinu poziciju nužno je razlikovati nekoliko varijanti moralnog relativizma:

1. Deskriptivni moralni relativizam tvrdi, na osnovu empirijskih podataka (stvarna moralna vjerovanja naroda i pojedinaca u različitim društvima i kulturama), da postoje različita moralna uvjerenja u različitim društvima. Važan aspekt je uvjerenje kako razlike u moralnim vjerovanjima prevažu nad sličnostima.
2. Metaetički moralni relativisti tvrde da moralni iskazi nisu apsolutno istiniti ili apsolutno opravdani, nego relativni u odnosu na konkretni okvir (npr. kulturu).
3. Normativni moralni relativizam se fokusira na pitanje kako trebamo djelovati na osnovu relativističke prepostavke. Većinom se bavi pitanjem (utemeljenja) tolerancije.

Ovo razlikovanje pruža nam okvir za analiziranje Protagorine pozicije koju nalazimo u Platonovim dijalozima *Teetet* i *Protagora*, ali i u nekim drugim izvorima (npr. u Aristotelovim djelima).

U ovom će se izlaganju fokusirati na (i) tvrdnje o različitim moralnim uvjerenjima u različitim društvima, (ii) tvrdnje o različitim razumijevanjima moralnih činjenica u različitim društvima i (iii) raspravu o opravdanju i posljedicama moralnog relativizma. Konačno, odgovorit će na pitanje o kompatibilnosti stavova iznesenih u *Teetetu* (koji se općenito smatraju relativističkima) i u *Protagori* (za koje se ponekad ističe da izražavaju neki oblik moralnog objektivizma).

MARKO MARINA

*Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska (doktorand) /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia
(PhD student)*

Zašto ovaj Novi zavjet: proces odabira kanona

Iako je kršćanstvo nastalo na prostoru Palestine, neupitna je povijesna činjenica da se ono vrlo brzo proširilo cijelim Mediteranom. Kroz stoljeća koja su uslijedila, kršćanstvo se etabliralo kao najsnažniji religijski i društveni faktor koji je na mnogo načina oblikovao zapadnu civilizaciju, pa time i prostor današnje Hrvatske. Jedan od krucijalnih faktora u formativnim godinama samog kršćanstva bio je odabir kanona Novog Zavjeta. U svojem bih izlaganju nastojao približiti kontekst tog vremena i osnovne karakteristike procesa odabira kanona, s posebnim osvrtom na evangelija. Temeljno pitanje na koje bih u svom izlaganju želio odgovoriti može se definirati na sljedeći način: Zašto je rana Crkva odabrala četiri kanonska evangelija? Da je odabir bio drugačiji, kršćanstvo bi u svom ranom stadiju otišlo nekim drugim putom i današnji bi Mediteran izgledao sasvim drugačije.

Why This New Testament: The Process of Canonisation

Even though Christianity has its origins in 1st-century Palestine, it is beyond any doubt that Christianity managed to spread in a short amount of time across the Mediterranean world. During the next few centuries, Christianity established itself as a major (maybe even the biggest) religious and cultural force that has shaped Western civilization in many ways. One of the things that defines Christianity today is its Canon of Scripture. Starting with the fact of the diverse nature of early Christianity, I will try to present the reasons of why the early Church choose

the books we have today in the New Testament, with a special interest in the gospels. Given the fact that there were many gospels floating around in the 2nd and 3rd century, in my presentation, I will show what reasons the early Church had for choosing four Canonical gospels.

STJEPAN LJUDEVIT MARUŠIĆ

*Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska (doktorand) /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia
(PhD student)*

Moderno vrednovanje Protagorine filozofije: relativizam ili racionalizam?

U ovome ćemo radu pokušati razlučiti glavne postavke Protagorine filozofije na temelju ograničenih i potencijalno pristranih izvora koje o njemu imamo, s naglaskom na teme relativizma i subjektivizma u njegovoј filozofiji. Zatim ćemo raspraviti o vrednovanju stajališta koja mu možemo pripisati iz perspektive filozofije znanosti Karla Poppera, s obzirom na to da bi relativizam koji se Protagori obično pripisuje bio najproblematičniji upravo za takvo racionalističko, a po nekim i scientističko, shvaćanje uloge i metode znanosti. Dakle, cilj je ovog rada odrediti mogu li se relativistički i subjektivistički elementi Protagorine filozofije pomiriti ili čak poistovjetiti s elementima jednog viđenja modernije filozofije znanosti. Pritom nam nije cilj argumentirati za istinitost ili neistinitost tih pozicija, već samo proučiti jesu li spojive ili nespojive. Tri su ključne točke koje bi se kod Protagore mogle identificirati kao relativističke. Poznata rečenica iz spisa *Istina*, koja glasi: »Čovjek je mjerilo svih stvari: onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu«, zvuči kao relativizam, no ona se u Platonovu *Teetetu* interpretira u smislu osjetilnog opažanja. Nju se kao takvu može shvatiti u smislu Popperova viđenja osjetilnih opažanja kao uvijek uvjetovanog našim teoretskim prepostavkama. Druga je točka subjektivizam u društvenim moralnim pitanjima, koji Platon Protagori izravno pripisuje u *Teetetu*, što bi se pak moglo shvatiti kao analogno Popperovu konceptu trećeg svijeta, gdje bi, među ostalim, i zakoni države bili ljudski proizvodi, no podložni objektivnom razmatranju. Treća je ključna točka za pitanje Protagorina relativizma njegova tvrdnja da može »slabiji dokaz učiniti jačim«, koju je Aristotel tako oštro kritizirao. No u Popperovoj je filozofiji kritička rasprava glavni element racionalnosti uopće, a traženje greške metodološki ključno, pa bi sposobnost dobrog argumentiranja

pozicija, neovisno o tome koliko su na prvi pogled održive (ako tako shvatimo njihovu »slabost«), bila veoma bitna za preispitivanje prevladavajućih uvjerenja. Dakle, Protagorine tvrdnje koje smo analizirali nisu nužno nespojive s ovim modernim viđenjem znanosti, a njegov naglasak na skepticizmu i kritičkoj raspravi možda je upravo i na tragu elemenata koji su u znanosti ključni prema ovoj modernijoj perspektivi – ili je pak Popperova filozofija znanosti bliža subjektivizmu nego što se predstavlja.

A Modern Evaluation of the Philosophy of Protagoras: Relativism or Rationalism?

In this work, we will try to elucidate the main positions of the philosophy of Protagoras on the basis of the limited and potentially biased sources we have on him, with an emphasis on the topics of relativism and subjectivism in his philosophy. We will then discuss the evaluation of the positions that can be ascribed to him from the perspective of Karl Popper's philosophy of science, given that relativism that is usually ascribed to Protagoras would be most problematic for such a rationalistic, and according to some even scientific, understanding of the role and method of science. Thus, the goal of this work is to determine whether the relativistic and subjectivistic elements of the philosophy of Protagoras can be compared or even matched to elements of a modern view of the philosophy of science. Our goal is not, however, to argue the truth or falsity of these positions, but only to evaluate their compatibility. There are three key positions that can be identified as relativistic in Protagoras. The well-known sentence from the work entitled *Truth*, which runs “Man is the measure of all things, of the things that are that they are and of the things that are not that they are not” sounds like relativism, but in Plato's *Theaetetus* it is interpreted as pertaining to sense perception. As such it can be understood as corresponding to Popper's view of sensory data as always influenced by our theoretical assumptions. The second position is subjectivism in social moral issues that

Plato directly ascribes to Protagoras in *Theaetetus*, which could be seen as analogous to Popper's concept of the third world, where the laws of the state would be, among other things, human products that are still open to objective scrutiny. The third key point for Protagoras' relativism is his claim to make the “the weaker argument the stronger”, which was so sharply censured by Aristotle. However, critical discussion is a main component of rationality in Popper's philosophy, and searching for errors is methodologically crucial, so the ability to make a good argument for a position regardless of how tenuous they seem at first glance (if this is what we understand “weaker to mean”) would be very important for questioning prevailing beliefs. Therefore, the positions of Protagoras that we have discussed are not necessarily incompatible with this view of modern science, and his emphasis on scepticism and critical discussion may have in fact been in line with elements crucial to science according to this more modern perspective – alternatively, Popper's philosophy may be closer to subjectivism than it would care to admit.

SINIŠA MATIĆ

*Gimnazija Franje Petrića, Zadar, Hrvatska /
Franjo Petrić Gymnasium, Zadar, Croatia*

Paradoks suda – prikaz jednog gimnazijskog domaćeg rada

Uz 2500. godišnjicu Protagorina rođenja učenicima gimnazije Franje Petrića postavljen je zadatak da pokušaju potpuno samostalno riješiti jednu verziju čuvenog paradoksa suda. U izlaganju će predstaviti i komentirati učenička rješenja.

The Paradox of the Court – A Presentation of a High School Homework

In honour of the 2500th anniversary of the birth of Protagoras, the pupils of the Franjo Petric Gymnasium were given the task to try to solve independently one version of the famous Paradox of the Court. In my presentation, I will present and comment on pupils' collected solutions.

JELENA MIJIĆ

*Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija /
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia*

Sokratovska intuicija i problem znanja

Cilj je ovog izlaganja ukazati na načine na koje Platonovi uvidi, prije svega u dijalozima *Menon* i *Teetet*, oblikuju suvremene pristupe problemima znanja, odnosno ukazati na širi značaj njegovih uvida koji se neće ograničiti samo na njegove anticipacije klasične definicije znanja kao opravdanog istinitog vjerovanja. Kao okosnicu naših razmatranja uzet ćemo primjere upotrebe metode misaonog eksperimenta, kojom se testiraju predložene definicije znanja, da bismo pokazali značaj sokratovskih intuicija vezanih za odnos znanja i istinitog vjerovanja, kao i mesta tih intuicija u suvremenim epistemološkim stanovištima.

Socratic Intuition and the Problem of Knowledge

The aim of this presentation is to point out the ways in which Plato's insights, particularly in the *Meno* and *Theaetetus* dialogues, form contemporary approaches to the problem of knowledge, i.e. to point out the wider significance of his insights, which will not be limited only to his anticipations of the classical definition of knowledge as justified true belief. We will use examples of the use of the method of thought experiment, testing the proposed definitions of knowledge as the foundation of our reflection in order to demonstrate the significance of Socratic intuitions related to the relationship between knowledge and true belief, as well as the places of these intuitions in contemporary epistemological theories.

ANĐELIJA MILIĆ

*Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia /
Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Srbija*

**That Which Can Be Measured in the
*Measure of All Things***

The ethical, political, and metaphysical is inseparable in the overall structure of Protagoras' thought. Regardless of how scarcely his legacy might be preserved, by reconstructing the available sources we can speculate on a less popular reading of the *Man measure* fragment. At the same time, key terms of Protagoras' philosophy (e.g. *measure*, *eubulia*, *orthoepy*, *eristic*) are to be analysed in a way which should demonstrate a kind of unity they form in a linguistic, cultural and philosophical sense, which will then lead beyond the standard relativistic interpretation.

**Ono što se može mjeriti u
*mjeri svih stvari***

Etičko-političko i metafizičko neodvojivo je u čitavoj strukturi poretka Protagorine misli. Ma kako njegova zaostavština bila oskudno sačuvana, rekonstruirajući dostupne izvore možemo spekulirati o jednom manje zastupljenom čitanju stava da je *čovjek mjera svih stvari*. Ujedno se daju postaviti i ključni termini Protagorine misli (npr. *mjera*, *eubulija*, *orthoepija*, *eristika*) na način da se može promotriti kakvo jedinstvo oni čine u lingvističkom, kulturnom i filozofskom smislu, što će onda voditi dalje od standardnog relativističkog tumačenja.

TAKASHI OKI

*Nagoya University, Japan /
Sveučilište u Nagoyi, Japan*

The Necessitarian Argument in *Metaphysics* E3

In *Metaphysics* E3, Aristotle argues for the existence of “principles and causes which can come to be and cease to be without [being in process of] coming to be and ceasing to be” (1027a29-30), by saying that “otherwise everything will be of necessity” (1027a31). In this paper, while taking his presentation of the necessitarian argument (1027a32-1027b11) as a *reductio*, I seek to clarify how the denial of such principles and causes leads to the necessitarian conclusion.

I analyse the necessitarian argument on the basis of the distinction between ‘A is necessary’ or ‘B is necessary’ on the one hand (absolute necessity), and ‘Necessarily if A, then B’ on the other (conditional necessity). Aristotle employs in the necessitarian argument both the absolute necessity of present/past events (in the sense that they are now fixed) and the conditional necessity which follows from the assumed denial of the aforementioned causes. Reading the text this way, I criticize D. Frede (1985), who fails to take into account the distinction between the two senses of necessity and the opposing directions of necessitation; Polansky & Kuczewski (1988), who think that the infinity of the causal chain is used for inferring the necessitarian conclusion (1027a31); and Sorabji (1980), who thinks that Aristotle accepts in *Metaphysics* E3 that “every effect is necessitated”.

Nesesarjanistički argument u *Metafizici* E3

U *Metafizici* E3, Aristotel zastupa stav da postoje »počela i uzroci koji su ‘rodljivi’ i propadljivi i bez samoga radanja (nastajanja) i propadanja (nestajanja)« (1027a29-30), tvrdeći da »ako ne bude tako, sve će biti iz nužnosti« (1027a31). U ovom radu, slijedeći Aristotelov izvod nese-

sarianističkog argumenta (1027a32-1027b11) kao *reductio*, nastojim razjasniti kako poricanje ovakvih počela i uzroka vodi nesesarianističkom zaključku.

Analiziram nesesarianistički argument na osnovu distinkcije između ‘A je nužno’ i ‘B je nužno’ s jedne strane (apsolutna nužnost) te ‘ako A, onda nužno B’ s druge strane (uvjetna nužnost). Aristotel u neseserijaničkom argumentu upotrebljava i absolutnu nužnost sadašnjih/prošlih događaja (u smislu da su sada ustaljeni) i uvjetnu nužnost koja slijedi iz prepostavljenog poricanja prije spomenutih uzroka. Čitajući tekst na ovaj način, kritiziram D. Fredea (1985), koji ne uvažava distinkciju dvaju značenja nužnosti te suprotstavljanu usmjerenošć činjenja nužnim; Polanskog i Kuczewskog (1988), koji drže da vječnost uzročnog lanca služi izvođenju nesesitarijanističkog zaključka (1027a31); te Sorabijja (1980), koji smatra da Aristotel u *Metafizici* E3 prihvata da je »svaka posljedica nužna«.

JELENA PAVLIČIĆ

*Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija /
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia*

Motivacija antičkog skepticizma i njegovo oživljavanje u 16. stoljeću

U ovom radu bavit ćemo se skepticizmom na pozadini analize jednog od ključnih pojmljiva unutar ovog pravca: pojma *epoché*. Imajući u vidu da se u antičkoj Grčkoj skepticizam formirao na temeljima dvaju različitih skeptičkih stanovišta (pironovskog i akademskog skepticizma), pokušat ćemo pokazati kako su se ova dva pravca odnosila prema pojmu koji je predmet analize. Potom ćemo ukazati na njegov status u šesnaestom stoljeću, kada je oživljavanje skeptičkih argumenata dovelo do takozvane *crise pyrrhonienne*. Također, nastojat ćemo pokazati da antički skepticizam sačinjava jedan od važnih utjecaja u procesu formiranja moderne filozofije jer je imao jednu od ključnih uloga u formiranju intelektualne misli tijekom šesnaestog stoljeća. Ova će tvrdnja biti potkrijepljena Popkinovim stanovištem u kojem se eksplicitno i sistematski nadilazi gledište po kome se skepticizam tumači samo kao prijelazni momenat u historiji filozofskih ideja.

The Motivation of Greek Skepticism and Its Resurgence in the 16th Century

In this paper we deal with skepticism on the back of an analysis of one of its key concepts: the concept of *epoché*. Bearing in mind that in ancient Greece skepticism was grounded in two different skeptical positions (Pyrrhonian and academic skepticism), we attempt to show how these two schools of thought related to the concept which is the subject of our analysis. Thereafter we point to its status in the sixteenth century, when a resurgence of skeptical arguments brought about the *Crise Pyrrhonienne*. In addition, we strive to show the important influence

of classical skepticism on the formation of modern philosophy, having played a key role in the formation of intellectual thought during the sixteenth century. This claim is supported by Popkin's position which overcomes in a systematic and explicit way the view of skepticism as a passing moment in the history of philosophical ideas.

JEVGENIJ PAŠČENKO

*Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia*

Čovjek iz Hrvatske u ruskom zarobljeništvu 1914.–1918.

Izlaganje je posvećeno jednom od najmanje rasvijetljenih pitanja u suvremenoj hrvatskoj historiografiji o Prvom svjetskom ratu – zarobljeništvu. Tijekom rata, značajan broj vojnika regrutiranih u austrougarsku vojsku i usmjerenih na Istočno bojište (rusko, Galicija) našao se u zarobljeništvu. U izlaganju su prikazane posebne okolnosti zarobljeništva, kao i svjesna prebjegništva, dezertiranja, ideološka uvjerenja (hrvatski slavizam, vjera u boljševičku propagandu), egzistencijalni motivi i dr. Takoder se prikazuju broj i etnicitet zarobljenika (posebice s takozvаниh jugoslavenskih prostora), stanje u logorima, ruska politika prema slavenskim zarobljenicima i sudbina Hrvata u formiranju Srpskog dobrovoljačkog korpusa u Odesi. Posebno su zanimljivi i odjeci zarobljeništva u sudbinama ljudi, koje sačinjavaju brojni anonimni preživjeli povratnici i sudionici povijesnih zbivanja. Pri tome je često prisutna apologija boljševizma, kao i prenošenje boljševičke ideologije i prakse u hrvatsko/jugoslavensko društvo. U tom su pogledu osobito zanimljive ličnosti Dalmatinca Tome/Oleka Dundića (kumir Crvene armije), Zagorca Josipa Broza (budućeg komunističkog ideologa) i Sertića (represiranog od strane NKVD-a).

A Man from Croatia in Russian Captivity from 1914 to 1918

The presentation is devoted to one of the least illuminated issues in contemporary Croatian historiography about the First World War – captivity. During the war, a significant number of soldiers recruited to the Austro-Hungarian army and directed to the Eastern Front (Russian, Galicia) ended up in captivity. The presentation shows special circumstances of captivity like conscious abandonment, desertion, ideological

beliefs (Croatian Slavism, faith in Bolshevik propaganda), existential motives, etc. What is also outlined is the number and ethnicity of prisoners (especially from the so-called Yugoslav territories), the situation in camps, Russian policy toward Slavic prisoners, and the fate of Croats in the formation of Serbian Volunteer Corps in Odessa. Particularly interesting are the echoes of captivity in the destinies of people, made up of numerous anonymous survivors and participants of historical events. There is often the apology of Bolshevism present thereby, as well as the transfer of Bolshevik ideology and practice to Croatian/Yugoslav society. In this respect, especially interesting are the personalities of the Dalmatian Tomo/Oleko Dundić (Red Army Navy Kumar), Josip Broz from Zagorje (future communist ideologist), and Sertić (repressed by NKVD).

IVAN PEOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska (student) /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia
(MA student)

Rimska pravna praksa kao osnova za teoriju slobode

Kada govorimo o pojmu slobode vrlo često referiramo na Hobbesovo shvaćanje tog pojma kao slobode od vanjskih smetnji po kretanje i na čitavu liberalnu tradiciju koja proizlazi iz njegove teorije. Moj je cilj sagledati teoriju slobode u drugom svijetu, odnosno sagledati je kao slobodu od ovisnosti o volji drugoga, kako je sloboda prikazana prvo u rimskoj pravnoj praksi, a kasnije u republikanskoj tradiciji. Na početku samog izlaganja, prikazat ću raspravu o slobodi kakvu je nalazimo u *Pregledniku (digestia) Justinianova kodeksa rimskih zakona*. Opisat ću razliku koju rimski pravnici čine između slobodnog čovjeka i roba, kao ključnu za shvaćanje rimskog koncepta slobode. Naposljetku, povezat ću rimske teoretičare s modernom teorijom Quentinija Skinnera, preko Machiavellija i drugih filozofa koji su se bavili ovim pitanjem.

Roman Law Practice as a Basis for Theory of Liberty

When we speak about liberty, we often primarily talk about the Hobbesian understanding of liberty, defined as a lack of external impediments on motion, as well as of the entire liberal tradition that stems from Hobbes' theory. My goal is to look at the theory of liberty in another light; more precisely, to look at it as liberty from the dependence on the will of the other, as it was expressed first in Roman legal practice and later in the republican tradition. At the beginning of my presentation, I will illustrate the debate about liberty that we find in *Justinian's Digest*. I will explain the distinction that Roman lawmakers make between a free man and a slave as key to understanding the Roman concept of liberty. I will conclude by connecting Roman theorists with Quentin Skinner's modern theory, through Machiavelli and other philosophers who dealt with this question.

MARIJA PETROVIĆ

*Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija /
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia*

Protagorino shvaćanje moralnosti

Debata o odnosu između zakona i konvencije (*nomos*) s jedne strane i prirode ili stvarnosti (*physis*) s druge, bila je centralna za moralnu i društvenu misao u petom i četvrtom stoljeću pr. n. e.; jesu li moralne norme utemeljene u prirodi stvari ili su puki proizvodi ljudskih običaja, konvencija i vjerovanja? Ovaj rad bavit će se Protagorinim shvaćanjem porijekla društvene moralnosti u Velikom govoru iz Platova dijaloga *Protagora* (320c–328d). Relativizam, posebno u oblasti moralnosti, karakteristika je koja se Protagori tradicionalno pripisuje. Suprotno tome, prikaz dat u *Protagori* ne pokazuje ni trag relativizma. Tu se tvrdi da su moral i zakon nužni za opstanak ljudi i razvoj civilizacije. Suštinske društvene vrline su pravda (*dike*) i stid/umjerenost (*aidos*), a bez univerzalnog posjedovanja tih vrlina opstanak društva nije moguć. Ove tvrdnje su predstavljene kao univerzalne istine, a tek stjecanjem ovih političkih vrlina čovjek uspijeva u potpunosti realizirati svoju prirodu.

Protagoras' Notion of Morality

The debate about the relationship between the law and the convention (*nomos*) on the one hand and the nature or reality (*physis*) on the other was central to moral and social thought in the fifth and fourth centuries BC; are moral norms grounded in the nature of things or are they mere products of human customs, conventions and beliefs? The purpose of this paper is to give an account of Protagoras' understanding of the origins of social morality, as given in Plato's *Protagoras* (320c-328d). Relativism, especially moral relativism, is a view traditionally ascribed to Protagoras. In contrast to that, the portrayal given

in the *Protagoras* shows little trace of relativism. In his *Great Speech*, Protagoras claims that morality and law are necessary for the survival of society and the development of civilization. The essential social virtues are justice (*dike*) and shame/moderation (*aidos*), and without the universal possession of these virtues, the survival of society is not possible. These claims are presented as universal truths, and only by acquiring these political virtues can human beings fully accomplish their true nature.

TAMARA PLEĆAŠ

*Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija /
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia*

Epiktet vs. prva generacija sofista

Cilj ovog rada je istražiti odnos između Epikteta s jedne i sofista, prije svega Protagore i Gorgije, s druge strane. Sofiste možemo uvrstiti među najznačajnije učitelje antičkog, a Epikteta među najznačajnije učitelje helenističkog perioda. Epiktet, sudeći po Arrianovu zapisu, poznaće Platonova *Gorgiju* gotovo naizust, što nije posebno čudno ako imamo u vidu da je Sokrat jedan od Epiktetovih najvećih uzora. Epiktet se u mnogim aspektima, posebno kada polemizira s raznim sugovornicima i svojim učenicima, ponaša upravo kao Sokrat. Ipak, Aristofan u svojim *Oblakinjama* Sokrata prikazuje kao jednog među sofistima, što je naizgled prilično suprotstavljenio Platonovom prikazu Sokrata. U kojoj mjeri i povodom kojih stvari se Sokrat, a time i Epiktet, ponašaju kao sofisti, pitanja su na koja ćemo pokušati pružiti odgovor.

Epictetus vs. the First Generation of Sophists

The aim of this paper is to examine the relationship between Epictetus and Sophistic teachers – mainly Protagoras and Gorgias. We can classify Sophists as some of the most important teachers of the ancient period, and Epictetus as one of the most important teachers of the Hellenistic period. Epictetus, according to Arrian's writing, knows Plato's dialogue *Gorgias* almost word-for-word, and that is not so peculiar if we have in mind that Socrates was Epictetus' role model. In many aspects of his teaching Epictetus acts just like Socrates, for example when he debates with various interlocutors and his students. However, Aristophanes in his comedy *Clouds* depicts Socrates as one among the Sophists, which is seemingly quite opposite from what Plato says about his teacher. Some of the questions we will try to answer are to what extent and regarding which topics Sophists and Socrates, and therefore Epictetus as well, are alike.

ZRINKA PODHRAŠKI ČIZMEK

*Zagreb, Hrvatska /
Zagreb, Croatia*

Mediteranski korijeni hodočašća

Ovaj rad tematizira hrvatska hodočašća pomorskim putem tražeći im izvore u prapovijesnom mediteranskom kontekstu. Od prvih potraga za svetim, drukčijim i drugim, od prapovijesnih hierofanija i čovjekovog pokušaja objašnjenja tajni kozmosa do nastojanja davanja odgovora nepoznatom te reda kaosu – nailazimo na čovjeka koji putuje i traži odgovore. Čovjek, kao dio zajednice kojoj pripada, putem kozmogonija i potom teofanija objašnjava stvaranje svijeta i pokušava dati smisao stvarnosti koja ga okružuje. Taj modus putovanja i hodočašćenja k svetom i božanskom nastavlja se i u povijesnom periodu u trima velikim monoteističkim vjerama koje se rađaju i šire na Mediteranu: židovstvu, kršćanstvu i islamu. Mediteran je prostor putovanja i putnika, križanja misli, filozofija i vjera. Od kasne antike, preko srednjega vijeka, do modernog doba, Sredozemlje je sjecište hodočasnika sa svih smjerova Mediterana. Ovaj rad prikazuje hodočašća i hodočasnike koji su s hrvatske obale putovali u Loreto i Asiz u 18. stoljeću. Na temelju 16.000 dokumenata Hrvatskih pomorskih regesta 18. stoljeća (I–III sv.), pronađeno je 303 hodočašća prema Loretu i Asizu koji svjedoče o 2.513 hodočasnika koji su, ponajviše u velikim i organiziranim grupama do čak 80 ljudi, putovali s istočne obale Jadrana – sa sjevera iz Umaga pa sve do juga iz Boke kotorske – prema tim starim i hrvatskim vjernicima dobro poznatim svetištima. Hrvatska pomorska hodočašća pokazuju, dakle, neosporne mediteranske korijene i nevjerojatan kontinuitet od više desetaka tisuća godina.

The Mediterranean Roots of Pilgrimages

This paper thematizes Croatian maritime pilgrimages by searching for their sources in the prehistoric Mediterranean context. From the first search for the sacred, different and the Other, from the prehistoric hierophanies and man's attempts to explain the mysterious Cosmos through his endeavor to respond to the unknown and give an order to the Chaos – we encounter man who travels searching for answers. The man, as a part of the community to which he belongs, through cosmogonies, and then theophanies, explains the creation of the world and tries to give meaning to the reality surrounding him. This modus of travel and pilgrimage to the sacred and divine continues through the historical period in three great monotheistic religions that are born and spread in the Mediterranean: Judaism, Christianity and Islam. The Mediterranean is a space of travels and travelers, intersections of thoughts, philosophies and religions. From late antiquity through the Middle Ages to the Modern Ages, the Mediterranean is the intersection of pilgrims from all directions. This paper describes pilgrimages and pilgrims who traveled from Croatian coast to Loreto and Assisi in the 18th century. Based on 16,000 documents of Croatian Maritime Regesta of the 18th century vol. I–III., a total of 303 pilgrimages to Loreto and Assisi have been found, attesting to 2,513 pilgrims travelling, mostly in large and organized groups of up to 80 people, from the east coast of the Adriatic – from Umag in the north to Boka Kotorska in the south – to these old and to Croatian believers well-known sanctuaries. Croatian maritime pilgrimages, therefore, have undeniable Mediterranean roots and an incredible continuity of tens of thousands of years.

ASTRIT SALIHU

*Filozofski fakultet, Univerzitet u Prištini, Kosovo /
Faculty of Philosophy, University of Prishtina, Kosovo*

Sofistika i postmoderna – sofističke reminiscencije

Potraga za univerzalnim suštinama pojmove dobrog, pravednog i, naravno, istinitog, bitna je odlika ili odredba tisućljetne zapadne misaonosti. Međutim, univerzalni pojmovi i univerzalne vrijednosne suštine vremenom su doživjele spoticanja u pokušajima njihovog projiciranja, što je pokrenulo procese njihovog relativiziranja. Ovaj je relativizam očigledno prisutan u aktualnim diskursima, što se odjednom smatra nekom novom tendencijom ka kraju povijesti ili nekom već uspostavljenom realitetu post-povijesti. Jesu li ovi procesi ili tendencije u stvari nešto novo u našem povjesnom iskustvu? Ili je to možda samo neki povijesni *come-back* na, za nas, prastare misli nekih antičkih mislioca? Da ne upotrebimo neku veliku misao o povijesti kao što je Nietzscheova o vječnom vraćanju istog, dovoljno je ukazati na to da osporavanje apsolutnih perspektiva univerzalnih vrijednosti nije ništa novo, kao što može izgledati na prvi pogled. U stvari, korijeni takvog mišljenja vode nas duboko u izvornu filozofsku misao starih Grka. Može se reći da je dovođenje u pitanje univerzalnih pojmoveva, kao i predstavljanje dihotomija u kojem se spotiče aktualno filozofsko mišljenje, samo jedna reaktualizacija »neriješenih« proturječnosti, koje se nisu prevladale još od doba sofista i Sokrata.

Protupokret relativizacije univerzalnih i općih pojmoveva, kao što smo već jednom nagovijestili, nije ništa novo u suštinskom mišljenju onoga što je dobro, pravedno i istinito. Smatram da su u zabludi svi oni koji govore da živimo u »nekoj originalnoj povijesnoj epohi«, koju nazivaju postmodernom, pozivajući se upravo na pitanje relativizacije univerzalnih pojmoveva. U sferi povjesnog iskustva možemo uočiti sličan pokušaj poimanja dobra i pravde, kao netranscendentnih suština, još kod predsokratovaca – u vremenu takozvane sofistike.

To što se aktualno inicira kao problem planetarnog značaja – multikulturalizam, regionalne kulturne diferencije – ne može se reći da je

neko epohalno dostignuće, nego samo reaktualizacija nekih učenja starih grčkih latalica, koja su ostala pod sjenkom Sokratova i Platonova autoriteta nametnih tradiciji filozofskog mišljenja.

Što je dobro, pravda, istina? Postoji li dobro, pravda i istina kao takva? Ako postoje, kakvoj realnosti pripadaju? Mogu li one vrijediti za sva vremena? Postavljanje ovakvih pitanja u sadašnjem kontekstu može nam se činiti apstraktnim, kao da smo upali u neku sferu sterilne spekulacije koja ne korespondira s realnošću. Ali određenim interpretacijama ovih kategorija mi u stvari određujemo mnogo šire odnose i uspostavljamo osnov uređenja koji se tiče naše aktualne egzistencije.

Reaktualizacija sofističke relativizacije više je nego potrebna. Sofističkom reminiscencijom zaoštravamo naš senzibilitet za nemjerljivost heterogenog. Ono što su sofisti promovirali svojim idejama: koegzistenciju različitih moralnih, kulturnih i civilizacijskih vrijednosti, neizostavan je dio zapadne misaonosti, kao nedovršene avanture u traganju za tolerancijom i vrijednosnim pluriperspektivizmom, suživotom kultura i kulturnim suživotom.

Sophistry and Postmodernity – Sophistic Reminiscence

The quest for the universal essence of the concept of good, just, and truth is an essential characteristic or provision of Western millenary thought. However, universal concepts and universal valuable essences have, over time, experienced stumbling in their attempts to project, which has determined the process of their relativization. This kind of relativism is apparently present in actual discourse, which is considered to be a tendency towards the end of history or some kind established post-historical reality. Are these processes or tendencies in fact really something new in our historical experience? Or is it perhaps only a historical *comeback* to thoughts of some ancient thinkers? To avoid using some great thought on history such as Nietzsche's on the eternal recurrence, it is enough to point out that denying absolute perspectives of universal values is nothing new, as it may seem at first glance. In fact,

the root of such an idea leads into the original philosophical thought of the ancient Greeks. It can be said that questioning the universal concepts as well presenting the dichotomy in which current philosophical thought is maltreated is just a re-actualization of “unsolvable” contradictions, which have not been overcome since the time of Sophists and Socrates.

The countermovement of relativization of universal and general concepts, as we have pointed out, is nothing new in the essential sense of what is good, just and true. I think those who are saying that we are living in an “original historical epoch” called postmodernism, referring the issue of relativization of universal concepts, are misguided. In the sphere of historical experience, we can see a similar attempt to perceive good and just, as non-transcendental essences, even in the Pre-Socratic era – the time of the so-called sophistry.

What is currently being initiated as an issue of planetary significance – multiculturalism, regional cultural differences – cannot be said to be an epochal achievement, but only a re-actualization of some teachings of ancient Greek vagrants, that have remained shadowed by Socrates’ and Plato’s authority imposed on the tradition of philosophical thought.

What is good, justice and truth? Is there good, justice and truth as such? If there are, which reality do they belong to? Can they be valid for all times? Asking such questions in the present context may be abstract, as if we were in a sphere of sterile speculation that did not correspond to our reality. But with certain interpretations of these categories, we actually define much broader relationships and establish the basis of arrangement regarding our actual existence.

A re-actualization of sophistic relativization is more than necessary. With sophistic relativization, we intensify our sensibility toward heterogeneity. What Sophists promoted with their ideas, a coexistence of different civilization, moral and cultural values, is an indispensable part of Western thought, as an unfinished adventure in seeking tolerance and value pluri-perspectivism, a coexistence of culture and cultural coexistence.

SLOBODAN STAMATOVIĆ

*Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska (doktorand) /
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia
(PhD student)*

Čemu filozofija? Pogled u antiku

Izlaganje polazi od pitanja: Čemu filozofija? Ovdje nas, međutim, neće zanimati kako se danas odgovara ili bi se moglo odgovoriti na to pitanje, već kako se problem koji iza njega stoji sagledavao u doba antike. To ćemo pokušati izvidjeti osvrćući se na sve važnije filozofske pravce koji su se javljali u povijesnom rasponu antičke filozofije, no najviše će nas zanimati platonistička perspektiva kao ona koja je u povijesti antičke filozofije prevladala i vladala sve do novovjekovnog doba. Na stojat ćemo pokazati kako se u platonizmu, i helenskom i kršćanskom, filozofija shvaća i doživljava kao filokalija.

Why Philosophy? A Look into Antiquity

The presentation takes as its starting point the question: Why philosophy? Here, however, our concern will not be how this question has been or could be answered today, but how the problem behind it was perceived in the time of antiquity. We will try to explore this by taking into account all major philosophical schools emerging during the historical range of ancient philosophy, but our greatest attention will be devoted to the Platonic perspective as the one that prevailed in the history of ancient philosophy and continued to rule up until the Modern Age. We will try to show that in Platonism, both Hellenic and Christian, philosophy was understood and experienced as philokalia.

ENIS ZEBIĆ

Zagreb, Hrvatska

Zagreb, Croatia

Od optimizma do rezignacije. Skica geneze intelektualne pozicije Mirka Kusa Nikolajeva

Socijalistički publicist, sociolog i etnolog Mirko Kus Nikolajev (1896.–1961.) prošao je put od jugoslavenskog nacionalnog revolucionara, preko marksistički utemeljene socijaldemokracije, do zagovaranja teorije elita i de Manovog planizma. To su bili njegovi odgovori na pitanja vremena, u rasponu od vjere u napredak i optimističke koncepcije čovjeka do nevjerojanja u opstanak demokratskih institucija i progres kao imperativ te odustajanja od radničke klase kao subjekta promjene. U zreloj dobi on razmišlja o propadanju racionalističkih/racionalnih okvira političkog života, koje trebaju nadomjestiti novi elementi izgradnje koji će – kako kaže – izrasti iz krvi i tla.

From Optimism to Resignation. A Sketch of the Genesis of the Intellectual Position of Mirko Kus Nikolajev

Socialist author, sociologist and ethnologist Mirko Kus Nikolayev (1896–1961) went from a Yugoslav national revolutionary, through the Marxist-founded social democracy, to advocating the theory of the elites and de Man's planism. These were his answers to the questions of the time, ranging from faith in progress and an optimistic concept of man to resignation concerning the survival of democratic institutions and progress as an imperative and abandoning the concept of the working class as the subject of change. At a mature age, he is discussing the decay of rationalistic/rational frameworks of political life, that should be replaced by new elements of construction that will – as he says – grow out from the blood and the soil.

DŽEVAD ZEĆIĆ

*Univerzitet u Zenici, Bosna i Hercegovina /
University of Zenica, Bosnia and Herzegovina*

Kozmološko učenje Ikhwan al-Safa

Ikhwan al-Safa (Braća čistoće) bila je grupa znanstvenika iz Basre čije je članstvo čuvano u tajnosti. Napisali su zbirku poslanica pod nazivom *Rasa 'il Ikhwan al-Safa wa Khullan al-Wafa* (Poslanice Braće čistoće i iskrenih prijatelja) koje su završene u 10. stoljeću. Sastoje se od 52 rasprave koje sadrže sva znanstvena polja. Oni su, kako sami navode, sljedbenici Pitagore i Nikomaha, posebno u tretiranju brojeva. U metafizičkim i kozmološkim raspravama, Ikhwani pokazuju svoju veliku pitagorejsku naklonjenost, osobito smatrajući brojeve uzrokom svih stvari i ključem razumijevanja sklada koji prožima Univerzum. Znanje Ikhwan al-Safe izvedeno je iz četiri vrste knjiga: matematička i znanstvena djela napisana prije njih, svete knjige, arhetipovi ili platoničke ideje formi i anđeoska ili intelektualna intuicija. Njihovo kozmološko učenje utjecalo je na široki krug znanstvenika, a posebno na Ibn Sinaa, Al-Ghazzalija i Ibn-Arabiju.

The Cosmological Teaching of the Ikhwan al-Safa

Ikhwan al-Safa was a group of scientists from Basra whose membership was kept secret. They wrote a collection of epistles under the title *Rasa 'il Ikhwan al-Safa wa Khullan al-Wafa* (Epistles of the Pure Brethren and Sincere Friends) that were completed in the 10th century. It consists of 52 discussions that contain all scientific fields. They are, as personally cited, the followers of Pythagoras and Nicomachus, especially in treating numbers. In metaphysical and cosmological discussions, Ikhwans show their great Pythagorean sympathy, especially considering numbers as the cause of all things and the key to understanding the harmony permeating the Universe. The knowledge of Ikhwan al-

Safe is derived from four types of books: mathematical and scientific works written before them, sacred books, archetypes or Platonic ideas of forms and angelic or intellectual intuition. Their cosmological teaching influenced a wide circle of scientists, especially Ibn Sina, Al Ghazali and Ibn Arabi.

TOMISLAV ZELIĆ

*Odjel za germanistiku, Sveučilište u Zadru, Hrvatska /
Department of German Studies, University of Zadar, Croatia*

Što bijaše mediteranizam? Teoretski i metodološki aspekti

Polazeći od prepostavke da diskursi pod nazivom »orijentalizam« (Said) i »balkanizam« (Todorova) ne obuhvaćaju niti u osnovi bogate kulturne odnose između Srednje Europe i Sredozemlja, ovaj podnesak tvrdi da je potrebno istraživanje trećeg diskursa pod radnim nazivom »mediteranizam« (Herzfeld i drugi), tj. kulturne imaginacije Sredozemlja kao misaone i književne konfiguracije u europskom pismu. Pri tome je zadaća kritička rekonstrukcija i komparacija ovih triju diskursa, pod pretpostavkom da je u duhovnoj povijesti Europe mediteranizam zasigurno ne samo stariji od ovih dvaju drugih diskursa, već je i moćniji u postupku europskog samopoistovjećivanja. Međutim, on također sadrži mnoga svojevrsnih osjećajnih i spoznajnih oprečnosti, dvojakosti i protrječnosti koje valja posebno izložiti.

What is Mediterraneanism? Theoretical and Methodological Aspects

Assuming that “Orientalism” (Said) and “Balkanism” (Todorova) do not comprise even rudimentarily the rich cultural relationship between Europe and the Mediterranean, this talk will argue that it is essential to inquire into another discourse known as “Mediterraneanism” (Herzfeld et al.), that is, the cultural imagination of the Mediterranean as a philosophical and literary configuration in European letters. Thus, the main goal is to reconstruct and to compare these three discourses critically, under the hypothesis that Mediterraneanism certainly is not only older than the other two in European intellectual history but also the most powerful in the process of European self-identification. However, it contains many cognitive and affective oppositions, ambiguities, and contradictions, which will be addressed as well.

ADRESAR SUDIONIKA /
ADDRESSES OF THE PARTICIPANTS

Pavo Barišić
Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: info@pavobarisic.eu

Ivan Bekavac Basić
Kušlanova 59
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ivanbekavac@yahoo.com

Bojan Blagojević
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet
Ćirila i Metodija 2
18000 Niš
Srbija
e-mail: bojan.blagojevic@filfak.ni.ac.rs

Ivan Bodrožić
Jandrićeva 21
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ivan.bodrozic@gmail.com

Aras Borić
Univerzitet u Zenici
Univerzitska biblioteka
Fakultetska 3
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: aras.boric@unze.ba

Marita Brčić Kuljiš
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Poljička cesta 35
21000 Split
Hrvatska
e-mail: mbrcic@ffst.hr

Erik Brezovec
Sveučilište u Zagrebu
Hrvatski studiji
Borongajska cesta 83d
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ebrezovec@hrstud.hr

Daniel Bučan
Laginjina 3
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: danbucan.novi@gmail.com

Krešimir Ćvrljak
Aleja Blaža Jurišića 69
10040 Zagreb
Hrvatska
e-mail: cvrlijakk@hazu.hr

Bruno Ćurko
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Poljička cesta 35
21000 Split
Hrvatska
e-mail: bcurko@ffst.hr

Zoran Dimić
Partizanska 13/2
17501 Vranje
Srbija
e-mail: zoran.dimic@filfak.ni.ac.rs

Dževad Drino
Univerzitet u Zenici
Pravni fakultet
Fakultetska 1
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: dzevad.drino@prf.unze.ba

Ivo Džinić
Sveučilište u Zagrebu
Hrvatski studiji
Borongajska cesta 83d
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: idzinic@hrstud.hr

Ivana Greguric
Sveučilište u Zagrebu
Hrvatski studiji
Borongajska cesta 83d
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ibanez_ivana@yahoo.com

Josip Guć
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Poljička cesta 35
21000 Split
Hrvatska
e-mail: jguc@ffst.hr

Ivan Jarnjak
Okrugljačka 21
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: jarolinus@gmail.com

Ana Jeličić
Sveučilište u Splitu
Sveučilišni odjel za forenzične znanosti
Ruđera Boškovića 33
21000 Split
Hrvatska
e-mail: anjelici08@gmail.com

Ana Jerković
Ministarstvo znanosti i obrazovanja
Donje svetice 38
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ana.jerkovic@mzo.hr

Mislav Ježić
Sveučilište u Zagrebu
Fakultet filozofije i religijskih znanosti
Jordanovac 110
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: jezic.mislav@gmail.com

Zlatko Juras
Strožanačka 49
21312 Podstrana
Hrvatska
e-mail: zlatkojuras1@gmail.com

Denis Karanušić
Miroslava Krleže 20
21000 Split
Hrvatska
e-mail: denis.karanusic@st.t-com.hr

Spahija Kozlić
Univerzitet u Zenici
Pravni fakultet
Fakultetska 1
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: spahija@gmail.com

Mislav Kukoč
Sveučilište u Zagrebu
Hrvatski studiji
Borongajska cesta 83d
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: mkukoc@hrstud.hr

Anita Lunić
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Poljička cesta 35
21000 Split
Hrvatska
e-mail: alunic@ffst.hr

Marko Marina
Donja Podgora 13
49240 Donja Stubica
Hrvatska
e-mail: mmarina071291@gmail.com

Stjepan Ljudevit Marušić
Vinogradска cesta 101
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: stjepan.marusic@gmail.com

Siniša Matić
Velebitska 2
23000 Zadar
Hrvatska
e-mail: sinmatic@gmail.com

Jelena Mijić
Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet
Čika Ljubina 18-20
11000 Beograd
Srbija
e-mail: mijicjel@gmail.com

Andželija Milić
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet
Ćirila i Metodija 2
18000 Niš
Srbija
e-mail: anja.cilim@gmail.com

Asim Mujkić
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
Skenderija 72
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: asim.mujkic@fpn.unsa.ba

Takashi Oki

Nagoya University
Furo-cho, Chikusa-ku
464-8601 Nagoya, Aichi
Japan
e-mail: takashi.oki.new@gmail.com

Jelena Pavličić

Molerova 12
11000 Beograd
Srbija
e-mail: pavlicicsjelena@gmail.com

Jevgenij Paščenko

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: yevgpan9@gmail.com

Ivan Peović

Dražanac 56
21000 Split
Hrvatska
e-mail: ivapeo@ffst.hr

Marija Petrović

Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet
Čika Ljubina 18–20
11000 Beograd
Srbija
e-mail: m00petrovic@gmail.com

Tamara Plečaš

Univerzitet u Beogradu

Filozofski fakultet

Čika Ljubina 18–20

11000 Beograd

Srbija

e-mail: tamara.plecas@gmail.com

Zrinka Podhraški Čizmek

Ferde Livadića 26

10000 Zagreb

Hrvatska

e-mail: zri.pod1@gmail.com

Astrit Salihu

Kodra e diellit bll III/2 Nr. 9

10000 Prishtine

Kosovo

e-mail: astritsalihu@gmail.com

Slobodan Stamatović

Put sv. Mande 8

21000 Split

Hrvatska

e-mail: sstamat@net.hr

Nikola Tadić

Zibelska 15

44000 Sisak

Hrvatska

e-mail: blazenkabt@gmail.com

Nenad Vertovšek
Stomorica 7
23000 Zadar
Hrvatska
e-mail: nenad.vertovsek@gmail.com

Enis Zebić
Kralja Zvonimira 119
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: enis.zebic@gmail.com

Dževad Zečić
Univerzitet u Zenici
Fakultetska 1
72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: dzevad.zecic@unze.ba

Tomislav Zelić
Sveučilište u Zadru
Odjel za germanistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV 2
23000 Zadar
Hrvatska
e-mail: tzelic@unizd.hr

Miodrag Živanović
Univerzitet u Banjoj Luci
Filozofski fakultet
Bulevar vojvode Petra Bojovića 1A
78000 Banja Luka
Bosna i Hercegovina
e-mail: mzivanovic@blic.net

IZDAVAČI

Hrvatsko filozofsko društvo
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

i

Odsjek za filozofiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Poljička cesta 35
21000 Split

ZA IZDAVAČE

Tomislav Krznar
Gloria Vickov

UREDNICI

Josip Guć
Anita Lunić
Mira Matijević

KOREKTURA

Josip Guć
Antonio Kovačević
Damir Sekulić

DESIGN KORICA

Luka Gusić

PRIJELOM TEKSTA

Stjepan Ocvirk

TISAK

GRAFOMARK, Zagreb

NAKLADA

200

